

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Subjektivní hodnocení úspěšnosti preventivního působení kurátora OSPOD

Vypracoval: Milan Zíka
Vedoucí práce: Mgr. Vendula Baxová

České Budějovice 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 20. března 2021

Milan Zíka

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí bakalářské práce Mgr. Vendule Baxové a PhDr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D. za jejich odborné vedení, cenné rady a ochotu pomoci při zpracování mé bakalářské práce. Poděkování patří i všem informantům, kteří se na této práci podíleli.

Abstrakt

Předmětem této bakalářské práce je preventivní působení kurátora pro děti a mládež na děti s rizikovým jednáním. Cílem je zjistit, zda kurátor hodnotí toto své působení jako efektivní. Tento cíl je zodpovězen prostřednictvím dílčích výzkumných otázek, které zprostředkovávají náhled na to, co vše ovlivňuje úspěšnost jeho působení. V teoretické části bakalářské práce jsou objasněny základní pojmy – OSPOD, kurátor, dítě a rizikové jednání, prevence. Praktická část pak v návaznosti na teoretickou specifikuje cíl výzkumného šetření, popisuje metodologii a je zde konkretizován výzkumný soubor. Dále jsou zde uvedeny, analyzovány a diskutovány výsledky výzkumného šetření. V závěrečné části práce je shrnutí a vyhodnocení výsledků výzkumného šetření, včetně návrhů na zefektivnění preventivního působení na rizikově jednající děti a činností s tím souvisejících.

Klíčová slova:

Kurátor pro děti a mládež; rizikové jednání; prevence

Abstract

The subject of this bachelor's thesis is the ASLPC probation officer's preventive work with children of risky behavior. The objective is to find out whether the ASLPC probation officer evaluates his work as being effective. This objective is answered by some individual research questions that provide insight into what aspects influence the success of his work. The theoretical part of the bachelor's thesis clarifies the basic terms such as – ASLPC (OSPOD), ASLPC probation officer, child and risky behavior, prevention. Following the theoretical part, the practical part specifies the goal of the research survey, describes the methodology and defines the research set. The results of the research survey are also presented, analyzed and discussed in this part. The final part of the thesis contains a summary and evaluation of the results of the research survey, including proposals for making the preventive work with children of risky behaviour and related activities more effective.

Keywords:

ASLPC probation officer; risky behaviour; prevention

Obsah

Úvod	9
1 KURÁTOR A OSPOD	10
1.1 OSPOD	10
1.1.1 Vymezení pojmu	10
1.1.2 Preventivní a poradenská činnost OSPOD	11
1.1.3 Výchovná opatření.....	12
1.1.4 Opatření na ochranu dětí	12
1.2 Kurátor.....	13
1.2.1 Vymezení pojmu	13
1.2.2 Předpoklady pro výkon funkce kurátora	15
1.2.3 Pomoc jako dilema	16
1.2.4 Rizika profese	17
1.2.5 Spolupráce s dalšími subjekty.....	18
1.2.6 Statistické údaje	18
2 DÍTĚ A RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ	21
2.1 Dítě	21
2.1.1 Vymezení pojmu	21
2.2 Rizikové chování	23
2.2.1 Vymezení pojmu	23
2.2.2 Formy rizikového chování.....	23
2.2.3 Příčiny vzniku	27
3 PREVENCE	29
3.1.1 Vymezení pojmu	29
3.1.2 Primární prevence	29
3.1.3 Sekundární prevence	32

3.1.4	Terciární prevence	32
4	CÍL VÝKUMNÉHO ŠETŘENÍ	34
4.1	Výzkumný problém.....	34
4.1.1	Dílčí výzkumné otázky	34
5	METODIKA VÝKUMNÉHO POSTUPU	35
5.1	Kvalitativní výzkum.....	35
5.1.1	Zakotvená teorie.....	36
5.1.2	Rozhovor.....	37
6	REALIZACE VÝKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	38
6.1	Výzkumný soubor	38
6.2	Lokalita výzkumného šetření.....	38
6.3	Realizace rozhovorů	39
7	VÝSLEDKY.....	40
7.1	Analýza získaných dat.....	40
7.1.1	DVO 1 – Jak hodnotí kurátor své osobní a pracovní zázemí?.....	40
7.1.2	DVO 2 – Jaký význam připisuje kurátor přístupu zúčastněných osob a institucí?. 43	
7.1.3	DVO 3 – S jakými typy rizikového jednání se u klientů nejčastěji setkává?	45
7.1.4	DVO 4 – Kde spatřuje kurátor klady a zápory ve vztahu k výkonu své profese?... 47	
8	DISKUZE	51
8.1	Jak hodnotí kurátor své osobní a pracovní zázemí?.....	51
8.2	Jaký význam připisuje kurátor přístupu zúčastněných osob a institucí?.....	52
8.3	Klienti a projevy rizikového jednání	53
8.4	Kde spatřuje kurátor klady a zápory ve vztahu k výkonu své profese?.....	54
	Závěr.....	56
	Seznam použitých zdrojů	58
	Seznam použitých zkratk.....	62
	Seznam použitých tabulek a grafů	63

Přílohy 64

Úvod

Výchova nových generací, od kterých se očekává, že převzou své sociální role a budou svému okolí prospěšné ve všech směrech, je jistě složitá věc. Všechny jedince bez rozdílu čeká na této cestě řada překážek, vnitřních – vycházejících z jejich dispozic, nebo vnějších – přicházejících ze sociálního a přirozeného prostředí. Tyto překážky se v průběhu času snaží překonat. Ne všem jednotlivcům, či dokonce celým skupinám se toto daří zcela žádoucím způsobem. Společnost se snaží tyto nedostatky kompenzovat preventivním působením a tím předcházet negativním jevům. K tomuto účelu vyvinula společnost řadu institucí, které jsou do této činnosti zapojené. Jednou z mnoha těchto institucí je orgán sociálně-právní ochrany dítěte, respektive kurátor pro děti a mládež. Hlavním úkolem kurately je mimo jiné preventivní působení na rizikově jednající děti, tzn. děti, které získávají první zkušenosti s alkoholem, cigaretami, drogami, chovají se agresivně, šikanují ostatní jedince atd. Součástí preventivního působení jednotlivých subjektů tohoto procesu je i spolupráce mezi nimi navzájem, předávání informací, poznatků a snaha o rozšiřování vědomostí obecně.

Důvodem pro výběr tématu této bakalářské práce je můj rostoucí zájem o uvedenou problematiku, pramenící ze dvou příčin. Jednak je to následek získávání nových poznatků v oboru díky vysokoškolskému studiu sociálně pedagogického oboru, dále je to z čistě osobních důvodů – jako rodič dvou dětí, které jsou ve věku, kdy může docházet k rizikovému jednání, vnímám tuto skutečnost jako hodnou zřetele a hlubšího poznání.

Bakalářská práce je rozdělena na část praktickou a teoretickou. V teoretické části se pokouším na základě informací dostupných z odborné literatury, zákonů a dalších předpisů vysvětlit základní pojmy, které se tohoto tématu úzce dotýkají. V praktické části provádím kvalitativní výzkum a prostřednictvím rozhovorů s kurátory zjišťuji, jaký je jejich osobní náhled na výsledky vlastního preventivního působení, s jakým rizikovým jednáním dětí se nejčastěji setkávají a kde vidí příčinu jeho vzniku. Dále jsem se zaměřil na otázku kompetencí kurátora a možností, které má v rámci této profese k dispozici a co vše může ovlivnit výkon této profese.

TEORETICKÁ ČÁST

1 KURÁTOR A OSPOD

Ještě před tím, než bude věnován prostor pro objasnění hlavního pojmu – kurátor pro děti a mládež, je nutné ozřejmit na tomto místě pojem orgán sociálně-právní ochrany dítěte (dále jen „OSPOD“). Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. je jedním z orgánů zajišťujících sociálně-právní ochranu dítěte obecní úřad obce s rozšířenou působností jehož součástí je kurátor pro děti a mládež.

1.1 OSPOD

1.1.1 Vymezení pojmu

Činnost OSPOD vychází ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. Z řady dalších právních norem, které se v kontextu této práce dotýkají výkonu funkce OSPOD lze uvést například zákon o zvláštních řízeních soudních č. 292/2013 Sb. a občanský zákoník č. 89/2012 Sb.

Zákon č. 359/1999 Sb. vykládá sociálně-právní ochranu dětí jako:

- zajištění práva dítěte na řádnou výchovu a příznivý vývoj;
- péči o jeho oprávněné zájmy, včetně ochrany jmění, které mu náleží;
- cílenou činnost, směřující k obnovení těch funkcí rodiny dítěte, které jsou narušené;
- u dítěte, jemuž je výchova ve vlastní rodině znemožněna, je to snaha k zajištění náhradního rodinného prostředí.

Dle § 4 uvedeného zákona jsou orgány zajišťující sociálně-právní ochranu (dále jen „SPO“) krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady a újezdní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, Úřad práce České republiky. Dále se na SPO podílejí obce v samostatné působnosti, kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí, další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny. Prioritním cílem SPO je blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. To vše i s ohledem na širší sociální prostředí dítěte.

Na základě výše uvedených zákonů vykonává OSPOD řadu činností, za které nese odpovědnost. Jejich komentovaný přehled je uveden níže v další části práce.

1.1.2 Preventivní a poradenská činnost OSPOD

V první řadě se OSPOD snaží rizikovému jednání předcházet preventivním působením, případně poradenskou činností. Za tímto účelem aktivně mapuje a diagnostikuje:

- situaci dětí, jejichž rodiče zneužívají svá práva, případně neplní své povinnosti vůči dítěti – zanedbávají péči o zdraví dítěte, jeho tělesný, rozumový, emocionální a mravní rozvoj atd. Tyto rodiče se pak snaží ovlivnit ve prospěch dítěte a řádného plnění jejich povinností. Dále pak vyhledává děti, jejichž rodiče zemřeli;
- nebo dětí, které samy jednájí rizikově – dopouštějí se záškoláctví, utíkají z domova, konzumují alkohol nebo návykové látky, prostituují, páchají přestupky (zejména opakovaně), trestnou činnost – v případě dětí mladších patnácti let pak činy, které by jinak byly za trestný čin považovány;
- nepříznivé podněty, které mají negativní vliv na děti a snaží se činit opatření k jejich omezení;
- nedostatky v chování dítěte, nebo v jeho výchově, a pokud nějaké zjistí, projednává tyto skutečnosti s rodiči ve smyslu jejich napravení.

Na základě zjištěných skutečností a vyhodnocení situace zpracovává pro konkrétní případ specifický plán ochrany dítěte, který prvotně stanovuje důvody ohrožení dítěte a následně určuje postup k ochraně dítěte, posílení a zlepšení funkcí rodiny. Součástí plánu ochrany dítěte je i časový plán, podle kterého by měla být jednotlivá opatření realizována.

V rámci preventivního působení navazuje spolupráci s dalšími státními orgány, zdravotnickými zařízeními, školami a školskými zařízeními, policií státní i městskou. V neposlední řadě spolupracuje s neziskovými organizacemi. V případech ohrožených dětí a jejich rodin pořádá případové konference, kterých se v ideálním případě účastní všechny dotčené osoby (rodič nebo jiný člověk, který za výchovu dítěte zodpovídá) a další zástupci zainteresovaných institucí uvedených výše. Mimo již uvedených aktivit se OSPOD podílí nebo samostatně vytváří podmínky pro sportovní, kulturní a další zájmové či vzdělávací aktivity.

1.1.3 Výchovní opatření

Je-li to nezbytné a preventivní opatření nejsou vhodná nebo dostačující, využívá OSPOD výchovní opatření, prostřednictvím kterých může:

- pomocí vhodného způsobu napomínat rizikově jednající dítě, jeho rodiče, případně další osoby, které odpovídají za výchovu dítěte, nebo toho, kdo proces výchovy či péče o dítě narušuje;
- pro kontrolu vhodného výchovního působení stanovit dohled ve spolupráci s dalšími, místně příslušnými institucemi, například školou;
- se záměrem zamezit působení vlivů negativně ovlivňujících výchovu dítěte, uložit různá omezení (zákaz činnosti, navštěvovat místa nevhodná pro vývoj, ...). A to jak dítěti, tak rodičům, případně dalším osobám, které jsou odpovědné za výchovu dítěte. Stejně tak může všem uvedeným nařídit využití odborného poradenství.

V případě, že výchovní opatření nejsou účinná, pak může z rozhodnutí soudu dojít k časově omezenému odejmutí dítě z rodičovské nebo výchovní péče.

1.1.4 Opatření na ochranu dětí

Pokud selhávají preventivní, poradenská nebo výchovní opatření, jejichž smyslem je napravení nevyhovujícího stavu, uplatňují se opatření na ochranu dětí. Zde může dojít z rozhodnutí soudu k umístění dítěte do zařízení určeného dětem, které vyžadují neodkladnou pomoc. OSPOD zde zastává roli navrhovatele opatření, jako omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti. Navrhuje vznik, délku trvání nebo ukončení ústavní výchovy. V případě nevhodnosti stávajícího zařízení navrhuje přesun dítěte do jiného, optimálnějšího zařízení.

1.2 Kurátor

1.2.1 Vymezení pojmu

Vymezení pojmu kurátor pro děti a mládež (dále jen „kurátor“) je možné nalézt jednak v odborné literatuře, dále je specifikován v zákonných normách, které upravují jeho činnost.

Matoušek (2008) uvádí, že kurátor je odborný pracovník státní sociální pomoci, zabývající se obtížně vychovatelnými dětmi a mladistvými. Dále pak mladistvými pachateli trestné činnosti, včetně jejich rodin a poskytuje jim poradenskou a socioterapeutickou pomoc.

V jiné publikaci Matoušek a Matoušková (2011) již konkrétněji specifikují náplň práce kurátora a cílovou skupinu jeho klientů. Patří sem jednak péče o děti mladší než 15 let, které se dopustily činu, klasifikovatelného jako trestný (pokud by se jej však dopustila osoba starší než patnáct let). Kurátor také pečuje o mladistvé ve věku 15 až 18 let, pokud jsou pachateli přestupku, trestného činu a bylo v jejich případě zahájeno trestní řízení. Dále to jsou děti a mládež s opakovanými vážnými poruchami chování, jako jsou útěky z domova, zneužívání návykových látek, závislost na hracích automatech nebo vynechávání povinné školní docházky. Další pracovní náplní kurátora je spolupráce s orgány činnými v přestupkovém nebo trestním řízení, kterým podává zprávy ze svého šetření o dítěti nebo mladistvém, účastní se soudních řízení, případně navrhuje ústavní a ochranou výchovu, nebo výchovu v náhradní rodině.

K vymezení pojmu kurátor a jeho pracovní náplně z hlediska právních norem je třeba zmínit zákon č. 359/1999 Sb. Zde se v § 31 uvádí, že kurátor vykonávající sociální kuratelu, je zaměstnancem obce s rozšířenou působností zařazeným do obecního úřadu této obce. V odkazu na § 6 téhož zákona uvádí, že poskytuje pomoc zejména dětem, které se dopustily činu, jinak považovaného za trestný čin (pokud by se jej dopustila osoba starší patnácti let) nebo se opakovaně dopouštějí přestupků podle přestupkového zákona. Preferují pasivní nebo nemravný způsob života, týkající se například alkoholismu a toxikomanie, nebo si obstarávají živobytí prostřednictvím prostituce. Dále dětem, které opakovaně utíkají z domova od rodičů nebo jiných osob, které nesou odpovědnost za jejich výchovu. Uváděná pomoc pomáhá při překonávání

nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů, kdy smyslem je umožnit těmto dětem začlenění do společnosti, včetně začlenění pracovního. Spočívá v provádění opatření směřujících k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování případně opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte. Konkrétně je touto činností dle citovaného zákona myšleno:

- monitorování a vyhodnocování situace dětí a mládeže ohrožených sociálně patologickými jevy. Pokud již dojde k vzniku těchto jevů, je dalším krokem návrh efektivních preventivních opatření;
- účastnit se přestupkového nebo trestního řízení vedeného proti mladistvému pachateli a řízení o činech jinak trestných u dětí, které ještě nedosáhly věku patnáct let. Zastupovat dítě, pokud je zde v postavení poškozeného či obviněného;
- provádění dohledu u dětí, které mají na základě závažných výchovných problémů nařízenou ústavní výchovu, nebo jim byla uložena ochranná výchova. Rovněž dohledu nad dětmi umístěnými do vazby nebo již vykonávajícími trestní opatření spočívající v odnětí osobní svobody. Uvedené dohledové opatření se vztahuje i na rodiče těchto dětí;
- součinnost s Probační a mediační službou v procesu monitorování stávajících poměrů mladistvého a zda nedochází k porušování pravidel, stanovených v rámci trestního řízení, nebo řízení o činech jinak trestných u dětí, které ještě nejsou trestně odpovědné;
- snaha zrestaurovat narušené sociální vztahy dětí propuštěných z ochranné nebo ústavní výchovy, nebo z výkonu trestního opatření odnětí svobody, začlenění zpět do rodinného a sociálního prostředí a zamezit recidivě;
- zajištění pokračující péče dětem i po nabytí plné zletilosti, zvláště pokud jim je prodloužena ústavní nebo ochranná výchova. Při zajištění této péče je kurátor vázán spolupracovat s dalšími institucemi, které se na SPO podílejí.

Činnost kurátora, respektive OSPOD jako takového musí samozřejmě respektovat ustanovení zákonů uvedených v této práci, které přímo stanovují výkon jejich profese. Zároveň je ale potřeba, aby se orientovali i v dalších zákonech a předpisech, které se jejich pole působnosti více či méně dotýkají. Na tomto místě nebudou všechny vyjmenovány, jen pro rámcovou představu jsou zde některé uvedeny: zákon č. 1/1993

Sb., Ústava České republiky; zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod; zákon č. 141/1961 Sb., Trestní řád; zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník; zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád; zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich; zákon č. 500/2004 Sb., Správní řád; zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon); zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských.

1.2.2 Předpoklady pro výkon funkce kurátora

Kvalifikační předpoklady jmenovitě na funkci kurátora nejsou v současné době v žádné zákonné normě definovány. Protože je ale kurátor začleněn do kategorie sociálních pracovníků, vztahují se na něj ustanovení zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Zde jsou v osmé části vymezeny požadavky a předpoklady pro výkon této profese. Je to zejména plná svéprávnost, trestní bezúhonnost a zdravotní způsobilost. Dalším požadavkem je odborná způsobilost, kdy musí splňovat minimální vzdělání s konkrétním zaměřením. Tímto je vyšší odborné vzdělání sociálního zaměření – sociální pedagogika, sociální a humanitární práce, sociálně právní činnost. Dále je to vysokoškolské vzdělání rovněž sociálního zaměření. Následné vzdělávání sociálního pracovníka je s časovou dotací a formou podrobněji rozepsáno v uvedeném zákoně.

Profese kurátora (sociálního pracovníka) vyžaduje pro svou náročnost, ať už psychickou nebo fyzickou, větší zaostření na osobnostní požadavky. K objasnění tohoto požadavku poslouží více než dobře odborná literatura.

Kurátor musí být emocionálně stabilní, umět se kontrolovat a být trpělivý. Zároveň má být empatický, kreativní, originální a pracovitý (Davidová, 2010).

Podle Mühlpachra (2008) je sociální práce zaměřená na jedince, který se nachází v kritickém okamžiku svého života nebo se jeho život vyvíjí patologicky. Sociální pracovník, který se s ním v těchto okamžicích setkává, jej pak zásadně ovlivňuje v další cestě.

Matoušek (2008) k tématu dodává, že pomáhající pracovník má být zdatný a inteligentní, neboť pomáhající profese je náročná a vysilující činnost, která se neustále rozvíjí a v té souvislosti vznikají stále nové teorie, které je vhodné

si průběžně osvojoval. Také má být přitažlivý, nejen po fyzické stránce, ale pro klienta i po stránce názorové, myšlenkové, citové a řadě dalších. Aby mohl být vztah mezi klientem a pomáhajícím plnohodnotný, je potřeba důvěry. Pracovník tedy má být čestný, srdečný, diskrétní, spolehlivý a otevřený. Klíčovou vlastností je komunikační dovednost, která prochází procesem pomáhání od začátku do konce. Bez toho by nebylo možné navázat vztah, natož řešit vzniklý problém. V souvislosti s komunikací je velmi vhodná empatie, aby měl klient pocit, že mu někdo rozumí a pracovník se dokázal vcítit do reality klienta.

Pokud je ale opuštěna teoretická rovina předpokladů, pak se ukazuje, že skutečnost nemusí být vždy tak příznivá. Zde poukazují Matoušek a Matoušková (2011) na fakt, že řada pomáhajících má svá životní traumata, která je pravděpodobně k této profesi dovedla a výkon této profese může být jakousi kompenzací těchto traumat. Impulsem pro výkon popisované profese mohou být v krajním případě kromě veskrze pozitivních motivů i jiné, např. práce s rizikovými dětmi nebo mládeží může přitahovat jedince, kteří tuto cílovou skupinu vyhledávají z důvodu sexuálních, nebo mají problém se svou existencí ve světě dospělých. U pomáhajících pracovníků je častěji patrná horší osobní stabilita, vyšší procento sebevraždy, alkoholismus a drogová závislost než v jiných profesích.

1.2.3 Pomoc jako dilema

Pojem dilema je obecně řečeno problém, jehož řešení má alespoň dvě varianty. Ani jedna z nich však není optimální a rozhodnutí se pro některou z nich není jednoduché. Kurátor se v rámci výkonu své profese setkává s řadou dilemat a tato musí vyřešit.

Davidová (2010) předkládá výčet několika takových dilemat, z nichž některá mohou nabývat pro kurátora etických rozměrů. V první řadě je to dilema mezi požadavkem klienta a požadavkem instituce, kterou kurátor zastupuje. Kurátor se na jedné straně snaží pomoci klientovi k začlenění do jeho sociálního prostředí a toto prostředí ovlivňovat. Na druhé straně musí respektovat přání zadavatele, který zastupuje celou společnost a její požadavky. Zájmy jedné strany by v tomto vztahu neměly poškozovat zájmy té druhé. Dalším dilematem je sdělování informací o klientovi dalším institucím, jestli vůbec a pokud ano, v jakém rozsahu. Do tohoto problému vstupuje např. institut ochrany osobních údajů nebo udržení vztahu a další spolupráce s klientem. Pokud

kurátor vykonává více funkcí, které budou v konkrétním případě působit proti sobě, vystává pro něj dilema, koho nebo co bude preferovat – který klient nebo agenda bude upřednostněna. Problém je i nastavení vztahu s klientem. Jak nastavit hranice pro úspěšnou spolupráci, aniž by příliš těsný vztah negativně ovlivňoval (svazoval kurátora) další spolupráci. Překročením hranic vztahu se do rizikové situace může dostat sám kurátor. Ten by měl umět rozpoznat a rozhodnout, kdy již jeho odbornost na konkrétní případ nestačí a jen by brzdil příznivý vývoj. Dále by měl umět zhodnotit, zda jeho práci neovlivňují vlastní předsudky, do jaké míry dokáže být nestranný.

V neposlední řadě by měl pomáhající pracovník umět kriticky zhodnotit, zda kapacitně zvládá množství klientů, se kterými spolupracuje a jestli tím není ovlivněna kvalita poskytovaných služeb.

1.2.4 Rizika profese

Stejně jako v jiných profesích, tak i začínající kurátor může vstupovat do nového prostředí s přehnaným očekáváním a nadšením, což sebou nese určitá rizika. Další rizika přicházejí od klienta, se kterým spolupracuje, nebo z prostředí, do kterých vstupuje.

Podle Davidové (2010) je kurátor ohrožen řadou rizik. V první řadě to může být riziko spojené s pocitem, že každý případ musí být vyřešen ve prospěch klienta, a to za jakoukoliv cenu (tzv. mesiášský komplex). Tento pocit je patrný zejména u začínajících kurátorů. Pokud tento přístup překoná, může se posunout ve své profesi, v opačném případě ukončuje kariéru. Další riziko má legislativní charakter. Pokud se kurátor od klienta dozví informace, na které se vztahuje ohlašovací povinnost, pak mu vzniká dilema. Pokud nenahlásí zjištěnou skutečnost, může sám sebe vystavit trestnímu stíhání. Možné manipulování ze strany klienta ve svůj prospěch je rovněž problémem, a pokud jej kurátor včas nerozklíčuje, může to v krajním případě skončit konfliktem. Pokud nastane situace, že není možné klientovi pomoci (ať už je překážka na straně klienta, kurátora nebo jiných objektivních podmínek), může tento stav vyvolat pocit frustrace a bezmoci, případně dospět do stádia vyhoření.

Syndromu vyhoření dává Matoušek (2003) do přímé souvislosti s pomáhající profesí s tím, že je nemožné se mu zcela vyhnout. Tento jev je zapříčiněn specifickými

požadavky profese, při nichž dochází k intenzivnímu kontaktu s klienty a jejich nároky, často nerealistickými. Předcházení nebo řešení tohoto problému by mělo být na straně organizátora sociální práce.

Výše uvedeným rizikům lze předcházet řadou opatření, ať už supervizí nebo intervizí, pravidelnou psychohygienou, průběžným zvyšováním odbornosti, poučením se ze zkušeností svých kolegů a řadou dalších.

1.2.5 Spolupráce s dalšími subjekty

Vzhledem k problematice, kterou se kurátor zabývá, je nanejvýš vhodná a v některých případech vlastně nezbytná spolupráce s dalšími subjekty, které se zabývají oblastí péče o rizikové děti a mládež. Tato povinnost je zakotvena v zákoně č. 359/1999 Sb. Zde je jednak stanoveno, že každý je oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany, pokud jsou porušována práva či povinnosti, vyplývající z rodičovské odpovědnosti nebo pokud jsou zjištěny skutečnosti uvedené v části „Preventivní a poradenská činnost OSPOD“ viz výše. Dále je zde uvedeno, že v rámci případových konferencí konkrétních případů ohrožených dětí a jejich rodin spolupracuje mimo rodičů a osob odpovědných za výchovu také se zástupci škol, školských zařízení, zařízení poskytovatelů zdravotních služeb, orgánů činných v sociální oblasti, orgánů policie, státních zástupců, odborných pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče, poskytovatelů sociálních služeb a pověřených osob.

Davidová (2010) upozorňuje u tohoto tématu na potřebu spolupráci mezi kurátory navzájem, a to jednak z důvodu předávání informací a zkušeností s již řešenými případy. Dalším důvodem je snaha předejít zneužívání sociální pomoci klientem nebo nežádoucímu duplikování poskytnutých služeb v případech změny bydliště klienta.

1.2.6 Statistické údaje

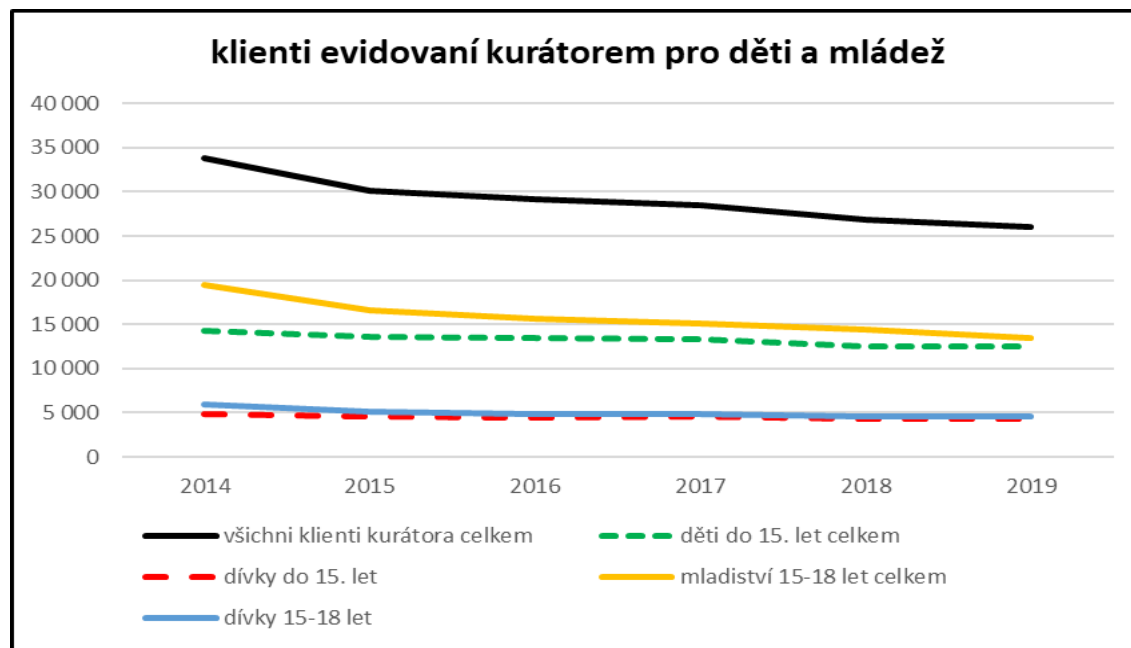
Statistické údaje Ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen „MPSV“) ve věci sociálně-právní ochrany dokládají informace o množství klientů evidovaných kurátorem pro děti a mládež na území ČR. Tyto údaje jsou rozčleněny na děti do 15. let a mladistvé (15–18 let). Z obou kategorií jsou následně vyčleněny dívky. Dle zjištěných údajů je patrné, že počet klientů kurátora má v uvedeném časovém období soustavnou, mírně klesající tendenci, viz. tabulka 1 a graf 1.

Tabulka 1: klienti evidovaní kurátorem pro děti a mládež

rok	všichni klienti kurátora celkem	děti do 15. let celkem	dívky do 15. let	mladiství 15-18 let celkem	dívky 15-18 let
2014	33 778	14 319	4 788	19 459	6 004
2015	30 174	13 524	4 569	16 650	5 107
2016	29 125	13 469	4 451	15 656	4 892
2017	28 450	13 380	4 521	15 070	4 885
2018	26 897	12 455	4 301	14 442	4 545
2019	26 051	12 566	4 231	13 485	4 514

Zdroj: MPSV (2020)

Graf 1: klienti evidovaní kurátorem pro děti a mládež

Zdroj: MPSV (2020)

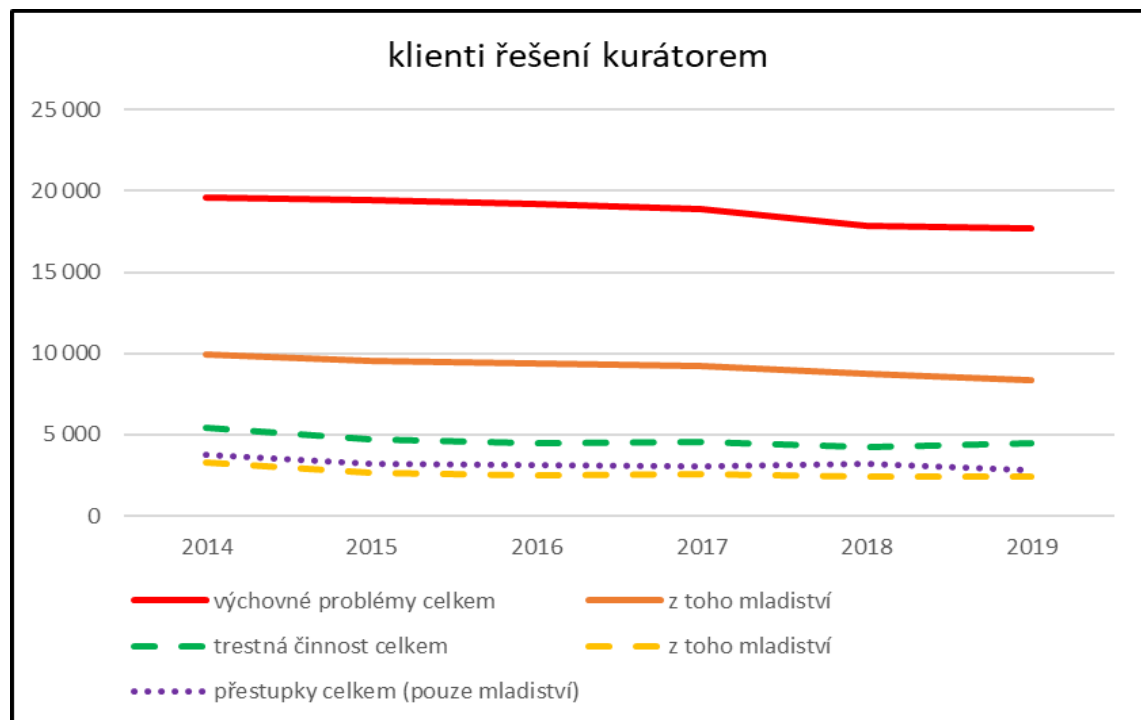
Ve statistikách MPSV jsou k dispozici rovněž vybraná data o klientech řešených kurátorem na území ČR. Jedná se o klienty, kteří jednali rizikově. Uvedená data jsou níže rozdělena do jednotlivých kategorií, kdy z každé jsou dále vyčleněni mladiství, viz tabulka 2 a graf 2. I zde je v průběhu času patrná klesající tendence, ale nutno dodat, že velmi pozvolná.

Tabulka 2: klienti řešení kurátorem

rok	výchovné problémy celkem	z toho mladiství	trestná činnost celkem	z toho mladiství	přestupky celkem (pouze mladiství)
2014	19 614	9 953	5 468	3 302	3 727
2015	19 476	9 539	4 680	2 690	3 244
2016	19 207	9 375	4 517	2 506	3 124
2017	18 924	9 259	4 591	2 591	3 028
2018	17 819	8 761	4 261	2 420	3 187
2019	17 718	8 377	4 476	2 406	2 788

Zdroj: MPSV (2020)

Graf 2: klienti řešení kurátorem

Zdroj: MPSV (2020)

2 DÍTĚ A RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

Cílem této kapitoly je vysvětlit pojmy dítě a rizikové chování. Současná uspěchaná doba nabízí dětem na jedné straně nepřeborné množství podnětů, na druhé na ně klade vysoké nároky. Tyto skutečnosti a mnoho dalších faktorů ovlivňují psychiku dětí, které se s těmito požadavky nemusí vyrovnat vhodným způsobem a začnou se projevovat rizikově.

2.1 Dítě

2.1.1 Vymezení pojmu

K vymezení tohoto základního pojmu je možné přistoupit z více úhlů. Ať již z hlediska vědních disciplín, zejména vývojové psychologie, nebo z hlediska platných norem – zákonů a předpisů, zvláště těch, kterých se problematika rizikově jednajících dětí dotýká. Z aktuálně platných zákonů České republiky může být pro potřeby této práce využito níže uvedených paragrafových znění, kde je pojem dítě konkrétně specifikován.

Například dle trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. se v § 126 dítětem rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud není trestním zákonem stanoveno jinak. V § 25 je pak specifikována trestní odpovědnost, kdy ten, kdo nedovrší patnáctý rok věku, není trestně odpovědný. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a zákon o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) č. 218/2003 Sb. v § 2 odst. 1 rozumí dítětem toho, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovrší patnáctý rok věku. Ten, kdo v době spáchání provinění již dovrší patnáctý rok, a ještě nepřekročil osmnáctý rok svého věku, je nazýván mladistvým. Ve sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte č. 104/1991 Sb. se v článku I první části ve prospěch této úmluvy rozumí dítětem každá lidská bytost mladší osmnácti let. Výjimkou je podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, pokud není zletilosti dosaženo dříve. K doplnění obrazu popisovaného pojmu je jistě důležité zmínit občanský zákoník č. 89/2012 Sb. Zde se v § 25 hovoří, že dítě, které bylo počato je považováno, jako by se již narodilo, pokud je to v souladu s jeho zájmy. Předpokládá se, že narozené dítě je živé. Pokud se ale nenarodí živé, je vnímáno tak, jako kdyby vůbec neexistovalo. V souvislosti této práce nahlížející do preventivního působení kurátora OSPOD je

vhodné zmínit, jak na pojem dítě nahlíží zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. Pro účely tohoto zákona se dítětem rozumí nezletilá osoba s odkazem na občanský zákoník, kde § 30 popisuje pojem zletilost – plně svéprávným se člověk stává zletilostí. Zletilost nastává dovršením osmnáctého roku věku a před získáním zletilosti se plně svéprávnosti nabývá jejím přiznáním, nebo uzavřením manželství.

Z psychologického hlediska je možné vývoj jedince rozdělit do několika období a tato pak na další specifické časové úseky. Na tomto místě bude vzhledem k omezenému prostoru jen velmi okrajově popsáno období dětství a jeho jednotlivé vývojové fáze. V první řadě je to prenatální období, tedy od oplození vajíčka po narození dítěte. Zde je vytvářen základ pro vývojové změny, které budou následovat. Poté následuje novorozenecké období, kdy se dítě stává z biologického hlediska samostatnou bytostí. Po zhruba jednom měsíci nastává kojenecké období, které trvá přibližně do jednoho roku života. Kojenec se otevírá vnějšímu světu, začíná jej vnímat a zpětně na něj reagovat. Následuje batolecí věk, v němž se dítě osamostatňuje, uvědomuje vlastní možnosti a vlastní existenci. Dalším v pořadí je předškolní věk, kdy dítě stabilizuje vlastní pozici ve světě. Konec tohoto období je pak ohraničen zejména sociálně – vstupem do školního prostředí a tím začíná věk školní. Dítě vstupuje do širších sociálních vztahů, stává se žákem a zároveň spolužákem. Posledním obdobím dětství je adolescence, tedy dospívání. Dochází zde ke komplexní osobnostní přeměně, a to ve všech ohledech. Napříč všemi výše uvedenými vývojovými etapami jsou důležité podmínky biologické, psychické i sociální a vše dohromady pak utváří jedinečnou individualitu (Vágnerová, 2012).

V kontextu intervenčního (preventivního) působení kurátora, je pro pojem dítěte jakožto cílové skupiny, v první řadě určující věkové rozhraní. Tato práce se bude zabývat dítětem trestně neodpovědným, tedy s odkazem na trestní zákoník a zákon o soudnictví ve věcech mládeže, mladším patnácti let. Psychologické hledisko je pak podle Labátha (2001) důležité, protože vývojové aspekty v období dospívání mají značný rizikový potenciál, který se může podílet na vzniku rizikového chování. Je proto bezpodmínečně nutné, aby se pomáhající profesionál v této problematice orientoval, dokázal s těmito aspekty pracovat a využívat je.

2.2 Rizikové chování

2.2.1 Vymezení pojmu

Dle Procházky (2012) nahrazuje termín rizikové chování pojem, který se užíval dříve, a to sociálně patologické jevy. Marešová a kol. (1997) definuje sociálně patologické jevy jako nejzávažnější poruchy v chování, které narušují sociální nebo také trestněprávní normy – tzn. mohou, ale také nemusí, být trestné.

Pod pojmem rizikové jednání si lze představit takové způsoby chování, při kterých dochází k prokazatelnému vzniku rizik v oblasti sociální, výchovně vzdělávací, zdravotní a dalších, směřujících proti jednotlivci, respektive celé společnosti (Procházka, 2012).

Miovský a kol. (2015) k uvedené změně dodává, že termín sociálně patologický jev je pro potřeby současného preventivního působení nevhodný, působí stigmatizačně a příliš odkazuje k společenské normě. Naproti tomu pojem rizikové jednání se snaží konkrétně specifikovat, co je tím rizikem pro jedince nebo konkrétní společnost, jak se jeví a jakými prostředky jej můžeme ovlivnit. Nejčastější riziková jednání pak jsou násilná nebo agresivní jednání ve školním prostředí včetně šikany, záškoláctví, užívání drog a další závislostní chování, kriminální chování, rizikové sexuální chování, vandalismus, rasismus a řada dalších.

V této práci je využito obou výše uvedených pojmů, a to s ohledem na čerpání dat z odborné literatury poplatné době vydání, kde se vyskytuje jeden nebo druhý pojem.

2.2.2 Formy rizikového chování

Dle metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže Č.j.:21291/2010-28 Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“) včetně všech příloh můžeme rizikové jednání dětí rozdělit do následujících kategorií:

- **rizikové chování v dopravě** – jednání, během kterého dochází k dopravním nehodám a v jejich spojení k úrazům nebo úmrtím. K tomuto jednání může docházet pod vlivem návykových látek, z důvodu neznalosti dopravních předpisů, nebo jednáním vycházejícího z osobnostní charakteristiky jedince (potřeba vzrušení, depresivní stav, vybití agrese, přecenění vlastních schopností);
- **poruchy příjmu potravy** – (mentální anorexie, mentální bulimie) hraniční jednání v souvislosti s příjmem potravy, ať už omezování příjmu, nebo naopak přejídání

a následnému zvracení za účelem dosažení požadované tělesné váhy. Statisticky nejvíc ohrožené jsou dospívající dívky a mladé ženy než muži (8-15:1);

- **požívání alkoholu** – v ČR je věková hranice, od kdy je možné požívat alkohol, osmnáct let. Konzumace alkoholu nejen u dětí je často spojena se zkušeností s jinými návykovými látkami, dochází k riskantnímu až hazardnímu chování, alkohol případně otevírá cestu k dalšímu rizikovému jednání;
- **syndrom týraného dítěte (CAN)** – pro společnost nepřijatelná jakákoliv forma týraní, zneužívání nebo zanedbávání dítěte, kdy k tomuto jevu nejčastěji dochází ze strany rodičů nebo jiných členů rodiny. Následek takového jednání má vliv na chování dítěte a v této souvislosti se pak může projevit rizikové jednání ze strany dítěte – agresivní napadání a šikanování, záškoláctví, útěky z domova a mnoho dalšího;
- **šikanování** – záměrné jednání s cílem ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného jedince či skupinu jedinců, kteří se nemohou nebo neumí bránit. Cílené a opakující se fyzické nebo psychické útoky jedním nebo několika útočníky (bití, napadání, okrádání, poškozování věcí, pomlouvání, vyhrožování, ponižování atd.);
- **kyberšikana** – záměrné nebo nezáměrné agresivní jednání vedené proti jedinci nebo skupině, prostřednictvím informačních a komunikačních technologií (mobilní telefon, počítač atd.). Podmínkou je dlouhodobost, opakovanost a vnímání ze strany poškozeného jako jednání, které mu ubližuje a kterému se nedokáže bránit. Na rozdíl od klasické šikany se do kyberšikany může zapojit mnohonásobně více lidí, kteří se mohou také stát agresory. Stejně tak roste i množství publika, které tomuto dění přihlíží;
- **homofobie** – nepřátelské jednání a postoje namířené proti osobám s odlišnou sexuální orientací (zejména proti homosexuálům). Může být doprovázeno šikanou. Terčem bývají i jedinci, kteří zjevně nenaplnují genderové stereotypy (mužské nebo ženské prototypy);
- **extremismus, rasismus, xenofobie, antisemitismus** – extremistické chování se u dětí projevuje spíše částečně, se slabým ideologickým základem. O rasismu hovoříme při přisuzování mentálních a psychických schopností a dovedností na základě rasového (biologického, národnostního) původu. Xenofobie – obava z odlišnosti, cizosti, může vést až k poškozování. Antisemitismus je zaměřen

na jedince nebo skupiny židovské národnosti, kdy jsou jim přisuzovány negativní vlastnosti;

- **vandalismus** – poškozování nebo ničení jakéhokoliv majetku bez pachatelovy zjištěné motivace, ale pro jeho potěšení, odreagování se nebo bez zjevného důvodu. Tomuto jednání často předchází konzumace alkoholu nebo jiných drog. Vandalismus může saturovat potřebu provokace, přitáhnout na sebe pozornost nebo se zbavit frustrace, zejména v období dospívání;
- **záškoláctví** – úmyslné zanedbávání školní docházky žákem základní nebo střední školy, čímž dochází k porušování školského zákona a školního řádu. V době nepřítomnosti ve škole pak často dochází k dalšímu rizikovému chování. Záškoláctví může probíhat formou bez nebo s vědomím rodičů, útekem z vyučování nebo odmítáním školy kvůli psychickým představám, které škola pro jedince představuje;
- **krádeže** – přivlastnění si cizí věci bez vědomí nebo souhlasu jejího majitele za účelem jejího užívání, obohacování se atp. Krádež může být nástroj k získání prostředků ke koupi cigaret, alkoholu, drog nebo jiných věcí;
- **užívání tabákových výrobků** – projevuje se v různých frekvencích, od ojedinělého experimentu po denní užívání, kdy může vzniknout fyzická nebo psychosociální závislost. U dětí a mladistvých je podstatně vyšší riziko vzniku závislosti než u dospělých;
- **krizové situace spojené s násilím** – (ve školním prostředí) hrozby působící z prostředí školy nebo mimo něj, kdy dochází k neadekvátnímu řešení konfliktů, útoku na školu (žáci, pedagogové atp.), např. zkušenosti zejména ze zahraničí s útoky dětí se zbraní na spolužáky a pedagogy;
- **netolismus** – chování projevující se závislostí na virtuálním prostředí. Můžeme sem zařadit počítačové programy – zejména hry, prostředí sociálních sítí, portály nabízející mediální obsah jiných uživatelů, televizní vysílání atd. Uvedené chování má vliv na mezilidské vztahy, školní prospěch, může mít vliv na další závislostní chování;
- **sebeпоškozování** – agresivní chování zaměřené na sebe sama, většinou bez fatálních následků. Jedná se o nezralý pokus vyřešení stresového stavu,

subjektivně neřešitelné emoce či myšlenkové procesy. Mezi nejčastější způsoby sebepoškozování patří řezání nebo pálení kůže, píchání jehlou, kousání se, trhání vlasů atd.;

- **nová náboženská hnutí** – mohou poskytovat nenaplněnou sociální potřebu někam patřit. Účast v těchto hnutích pak s sebou může nést riziková jednání v souladu s hodnotovým zaměřením konkrétního hnutí;
- **rizikové sexuální chování** – mimo jiné se sem řadí předčasný začátek sexuálního života včetně sledování pornografických materiálů před dovršení patnácti let. Účastník tohoto chování může být jak v pozici oběti, tak aktivního účastníka. Rizikové sexuální chování může mít negativní vliv na psychický nebo sociální vývoj jedince, stejně tak na zdravotní stav (pohlavně přenosné choroby, těhotenství atd.);
- **příslušnost k subkulturám** – v procesu vývoje jedince je v době osamostatňování se od hodnotového světa rodičů a hledání vlastní identity normálním jevem příslušnost k různým subkulturám. Tento jev je v podstatě vhodný a žádoucí z hlediska vývoje, pokud se ovšem nejedná o subkultury s negativním zaměřením, kde jsou podporovány projevy nejrůznějšího rizikového chování – konzumace alkoholu, drog, vandalismus atd.;
- **domácí násilí** – v čase se stupňující násilí psychického, fyzického nebo sexuálního charakteru v prostoru rodiny bez vnějších svědků. Toto jednání má značný negativní vliv na psychický, sociální i emocionální vývoj dítěte, což se následně promítá do chování dítěte, které může být rizikové – záškoláctví, sebepoškozování, agresivní chování atd.;
- **hazardní hraní** – činnost, při které dochází k hraní hazardních her s opakující se tendencí, doprovázená negativními důsledky – poškozování sociálního prostředí hráče, poškozování fyzického i duševního zdraví, vzniká závislost, která se zejména u dětí rozvíjí rychleji, mohou doprovázet další riziková jednání jako krádeže, záškoláctví atp. (MŠMT, 2018).

Metodické doporučení, ze kterého jsou čerpány výše uvedené formy rizikového chování, je určeno zejména pro preventivní působení ve školách a školských zařízeních. Jevy zde popsané se ve stejné formě vyskytují i mimo prostředí školy a pro potřeby

této práce je uvedený popis shledán dostatečným. Dále je potřeba uvést, že tak jak se všestranně vyvíjí společnost, tak se vyvíjí i rizikové jednání. Vznikají nové druhy a některé původní přestávají být rizikové. Z toho vyplývá, že uvedený výčet není konečný a v budoucnu se bude v kontextu místa a doby s největší pravděpodobností měnit.

2.2.3 Příčiny vzniku

Možností příčin vzniku rizikového jednání v období dětství a dospívání existuje více, proto budou na tomto místě alespoň rámcově popsány. V tomto období dochází k celkové tělesné a psychické přeměně, kdy tyto změny mají značný vliv na jedince a rovněž ho přesahují do jeho sociálního okolí, se kterým interaguje. Z tohoto důvodu můžeme příčiny rozdělit na vnitřní a vnější. Vnitřní – vycházející z jedince, jeho genetických dispozic a konstituce. Mezi vnější vlivy řadíme takové, které vycházejí ze sociálního prostředí (rodina, škola, vrstevníci atd.), kultury a prostředí obecně.

- **Vnitřní** – mezi vnitřní příčiny rizikového chování je možné zařadit genetické dispozice, jak uvádí Procházka (2012). Příčinou může být osobnost jedince a jeho sklony k agresivitě, impulsivitě, nebo jeho nedostatečná seberegulace atp. Dalším iniciátorem mohou být neurologické poruchy zapříčiněné např. komplikovaným porodem a odvozenými zdravotními problémy, nebo poškozením mozku následkem úrazu.

Matoušek a Matoušková (2011) uvádějí, že téměř všechny osobnostní vlastnosti, postoje a zájmy jsou dědičné. Dědičnost je však jen jeden z faktorů, který ovlivňuje lidské chování a není jeho jediným impulsem. Genetické vlohy jsou spíše odrazový můstek pro vnější vlivy.

- **Vnější** – socializace (formativní působení vnějších podnětů na jedince) probíhá při interakci jedince s jeho sociálním prostředím. Toto prostředí formou odměn a trestů určuje, co je a není správně, jaké chování vnímá u jedince jako žádoucí a naopak. Jako hlavní činitel socializace v dětství je **rodina**, která mimo jiné nastavuje emocionální vztah, zprostředkovává vzorce chování, určuje, jak probíhá vývoj a jak jedinec vnímá sebe sama. Rodina připravuje dítě pro vstup do širšího okolí. Dalším činitelem jsou skupiny, do kterých jedinec vstupuje nebo by k nim

chtěl patřit. Takovou skupinou jsou například **vrstevníci**, kde platí jiná pravidla. Panuje zde rovnost, jiné interakce než s dospělými, mohou se zde testovat pravidla, zkusit hrát role. **Škola** je dalším prostředím, které socializačně působí na dítě nad rámec rodiny. Vede děti k aktivitě s vědomím společenských závazků, připravuje je zejména na vstup do pracovního prostředí. Prostor volného času dítěte zaplňuje s rostoucí tendencí konzumace zprostředkovaných mediálních obsahů. **Média**, která toto umožňují, nabízejí širokou škálu informací, které jsou v podstatě nekontrolovatelné, a dítě bez dostatečných životních zkušeností není schopné mezi nimi vybírat (Jedlička, 2004).

Hlavní příčiny vzniku rizikového jednání, respektive sociálně patologických jevů, vidí Marešová a kol. (1997) v nevhodném rodinném nebo školním prostředí, způsobu trávení volného času, nedostatečné kontrole negativních jevů ve společnosti a ochraně před nimi, neefektivní právní, etické a mravní výchově. Dále pak v individuálních příčinách, jakými jsou genetické dispozice, psychické zvláštnosti, nemoci a duševní poruchy.

Labáth (2001) nalézá rizika při nevhodném plnění vývojových úloh v době dospívání. Pokud například rodiče, nebo jiné dospělé authority neumožní dítěti uvolnit se z dětské vazby s dospělým a osamostatňovat se, může se cítit jedinec frustrovaný a jednat rizikově. Další příčinu vidí v případě, že jedinec nedokáže navázat vztah s vrstevníky, stát se součástí skupiny a dostává se do role odmítaného. Pokud nedochází k vhodnému rozvoji osobní identity, může se rozvíjet u jedince méněcennost nebo bezmocnost.

V metodickém doporučení (MŠMT, 2018) je možné nalézt u všech výše uvedených forem rizikového jednání i možné zdroje a příčiny. Tyto, souhrnně napsáno, nachází rovněž ve vnějším a vnitřním prostředí. Vnitřní zde zastupuje jedinec a jeho genetické dispozice, osobnostní charakteristiky (impulsivita, agresivita, úzkostnost, aj.), psychické poruchy atd. Vnější jsou pak na straně rodiny, školy, vrstevníků a dalšího sociálního okolí, kdy tito mohou poskytovat špatné vzory pro sociální učení, nebo provádět nedostatečnou kontrolu jedince.

3 PREVENCE

Rizikovému jednání a jeho následkům je možné předcházet mnoha způsoby a na různých místech. Jak je naznačeno výše, rizikové jednání má mnoho podob a každá z nich má svá specifika původu, vývoje a průběhu. Předcházení uvedenému jednání je označováno pojmem prevence.

3.1.1 Vymezení pojmu

Prevence je v kontextu sociální práce soubor takových opatření, kterými se předchází selhání v sociální rovině. Toto selhávání je zde spatřováno zejména v kriminálním a násilném jednání, xenofobii, rasismu a parazitováním na sociálním prostředí (Matoušek, 2008).

Petrusek a kol. (1996) rozumí prevencí (z latinského *praeventus* – zákrok předem) předcházení vzniku a šíření škodlivých vlivů, které mají sociální důsledky. Toto předcházení je pak výhodnější než řešení již vzniklých jevů.

Miovský a kol. (2015) považuje za preventivní působení před rizikovým jednáním jakékoliv aktivity výchovného, vzdělávacího, zdravotního, sociálního či jiného zaměření. Tyto aktivity se snaží předcházet, bránit dalšímu rozvoji, nebo pokud již rizikové jednání existuje, pak se jej snaží snižovat, případně pomáhá řešit následky.

V nejobecnějším měřítku je možné rozdělit prevenci na primární, sekundární a terciární. Pro potřeby této práce jsou jednotlivé segmenty prevence zaměřené na děti a rizikové jednání vycházející z jejich činnosti.

3.1.2 Primární prevence

3.1.2.1 Specifická a nespecifická prevence

Matoušek (2008) ještě dále rozděluje primární prevenci na nespecifickou, jejíž cílovou skupinou je celá populace a specifickou, namířenou na konkrétní skupinu. Primární prevence působí v době, kdy problém se ještě neprojevil, ale je předpoklad, že by mohl.

Podle MŠMT je specifická primární prevence zaměřená na konkrétní formy rizikového chování. Nespecifická pak všeobecně směřuje činnosti k podporování zdravého životního stylu a pozitivního sociálního chování. K tomu slouží řada zájmových,

sportovních a volnočasových aktivit nebo jiné programy, rozvíjejících zodpovědnost, dodržování společenských pravidel atp. (MŠMT, 2019).

Miovský a kol. (2015) zdůvodňuje použití specifické preventivní činnosti i v případech, kdy by nabízené volnočasové aktivity a programy (nespecifická prevence) nebyly pro konkrétní skupinu zajímavé, dostupné nebo vhodné.

Principem primární prevence je pozitivní sociální působení na jedince, výchova ke zdravému životnímu stylu, a tím předcházení rizikového jednání. Aplikovat primární prevenci je možné na mnoha místech, jako nejzásadnější se jeví prostředí rodinné, školní a vrstevnické.

3.1.2.2 Rodina

Rodina zprostředkovává dítěti tradice a kulturní zvyklosti širšího sociálního prostředí, ve kterém žije. Jednotliví členové rodiny jsou dítěti modelem a vzorem chování. Dítě tyto vzory přejímá, napodobuje, přebírá morální hodnoty, normy a vychází z nich při vstupu do širšího sociálního okolí (Procházka, 2012).

Rodina dítěti zajišťuje ochranu, prvotní výchovu a vzdělání, pomáhá rozvíjet mezilidské vztahy. Dalším aspektem rodinné výchovy jsou volnočasové aktivity, jejich náplň, pestrost atp. Vzhledem k současným finančním požadavkům na chod rodiny a z toho vyplývající pracovní vytíženosti jejích produktivních členů, se omezuje majoritní vliv rodiny na socializaci dítěte v raném dětství a rodinné vazby se rozvolňují. Celou řadu funkčních povinností pak přebírají nejrůznější instituce. Vnější vlivy tak mají větší šanci ovlivnit vývoj dítěte, a to i v negativním směru. Východiskem ke vhodné socializaci je rodič, který je pro dítě vzorem, aktivně se podílí na výchově a naplňování volného času. Bere dítě jako rovnocenného partnera v procesu rozhodování – není mu diktátorem nebo naopak sluhou (Hofbauer, 2004).

3.1.2.3 Škola

Hlavním cílem preventivního působení na žáky současného školství je výchova ke zdravému životnímu stylu, rozvoji pozitivního sociálního jednání a současně rozvoji individuality jedince. Smyslem takové prevence je předejít vzniku rizikového chování, a s ním souvisejícím škodám (Miovský, 2012).

MŠMT shledává jako výhodnější působit preventivně na děti a mladistvé oproti dospělým lidem. Z tohoto důvodu je vhodné využít období školního vzdělávání jako jedno z nejvýznamnějších v utváření osobnosti člověka a nalézá se zde prostor pro preventivní působení na děti a mládež bez rozdílu. Za účelem preventivního působení na děti a mládež před rizikovým jednáním vydává MŠMT dokument „Národní strategie primární prevence rizikového chování“, kde se v současném znění na období 2019-2027 stanovuje základní schéma pro aplikování preventivního působení ve školách a školských zařízeních. Vycházejíc ze současných vědeckých poznatků v problematice stanovuje základní body strategie:

- podpora spolupráce všech subjektů preventivního působení v resortu školství;
- koordinovaná spolupráce s institucemi preventivního působení i mimo resort školství;
- preferování dlouhodobého, kontinuálního a komplexního působení;
- nevycházet z domněnek a předpokladů, ale stavět na ověřených faktech;
- kvalitní a efektivní financování preventivních aktivit;
- včasný začátek preventivního působení ve vhodné formě vzhledem ke konkrétnímu subjektu;
- preventivní úsilí směřovat požadovaným směrem – získat vhodné postoje a chování (MŠMT, 2019).

3.1.2.4 Vrstevníci

Pro optimální vývoj potřebuje dítě komunikovat a interagovat s ostatními lidmi všech věkových kategorií. V rámci rodiny je tento požadavek plněn ze strany vlastních rodičů, sourozenců, případně širší rodiny – prarodiče atp. Neméně důležitá je pak vrstevnická skupina, se kterou se může dítě setkávat mimo rodinné prostředí. Pokud je tento kontakt omezen, nebo dokonce znemožněn, má to negativní vliv na sociální přizpůsobování. V rámci preventivního působení je možné využít tzv. peer programy, kdy se využívá předem vybraných vrstevníků jako vzorů vhodných následování (Procházka, 2012).

3.1.3 Sekundární prevence

Aplikace sekundární prevence probíhá po vzniku nemoci, nebo pokud ještě nemoc nezpůsobila poškození. S odkazem na zahraniční zdroje je sekundární prevence označována také jako „indikovaná“. V rámci závislostí je směřována na jedince, u kterých není prokázáno užívání návykových látek nebo závislosti na nich, ale tyto jevy jsou na nich již patrné (Nešpor, 2007).

Matoušek (2008) označuje prevenci jako sekundární (indikovanou), pokud směřuje na osoby selhávající v sociálním prostředí, ale zatím neprokazatelně, nebo je zvýšené riziko, že selhávat budou.

Metodické doporučení MŠMT k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže označuje jako hlavní cíl sekundární prevence včas pojmenovat problém a na tomto základě stanovit opatření k jeho řešení. Sekundární prevenci směřuje na osoby s předpokladem rizikového jednání nebo takové, které tak již jednaly (MŠMT, 2018).

3.1.4 Terciární prevence

Předmětem zájmu terciárního preventivního působení jsou konkrétní jedinci s projevujícím se rizikovým jednáním, včetně snahy zjištění příčin jeho vzniku. Smyslem je, aby se stávající stav dále nezhoršoval, nevznikala recidiva a pokud možno vyloučení následků jednání. U jedince je ve smyslu výše uvedeného snaha o reedukaci a resocializaci (MŠMT, 2018).

Miovský (2012) shledává terciární prevenci vhodnou u jedinců s vážnými formami rizikového jednání (drogová závislost, kriminální jednání, sexuálně agresivní jednání atp.), na které již běžná preventivní opatření nestačí. Smyslem je posílení nedostatečně rozvinutých pozitivních vlastností jedince a jeho nasměrování k sociálně vhodným životním hodnotám.

Prevence ve všech jejích podobách je široký a komplexní pojem zahrnující řadu opatření a aktivit, které se snaží předejít, zamezit nebo alespoň omezit rizikové jednání, případně řešit jeho důsledky. Je nezbytné, aby se na tomto procesu podílelo široké spektrum subjektů. Od rodiny, školy, širšího sociálního prostředí, přes klíčové subjekty preventivního působení – ministerstva, kraje, obce, Policie ČR (dále jen „PČR“), Městská policie (dále jen „MP“), OSPOD a kurátoři, pedagogicko-psychologické

poradny, po zájmové organizace a střediska volného času. Stejně tak je důležité využít pro preventivní působení masových komunikačních prostředků – internet, televize, tisk atd., neboť jejich vliv na současnou generaci dětí a mladistvých je jistě nezanedbatelný (MŠMT, 2018).

PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍL VÝKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Cílem této práce je zjistit a popsat, jak kurátor orgánu sociálně-právní ochrany dítěte osobně hodnotí své možnosti při práci s dětmi, které vykazují rizikové chování a jak se vyjadřuje o efektivitě svého působení.

4.1 Výzkumný problém

Jak hodnotí kurátor OSPOD efektivnost svého preventivního působení na klienty, se kterými pracuje?

4.1.1 Dílčí výzkumné otázky

K objasnění výzkumného problému budou směřovat následující dílčí výzkumné otázky (dále jen „DVO“):

DVO 1 – Jak hodnotí kurátor své osobní a pracovní zázemí?

DVO 2 – Jaký význam připisuje kurátor přístupu zúčastněných osob a institucí?

DVO 3 – S jakými typy rizikového jednání se u klientů nejčastěji setkává?

DVO 4 – Kde spatřuje kurátor klady a zápory ve vztahu k výkonu své profese?

5 METODIKA VÝZKUMNÉHO POSTUPU

Pro účely této práce a získání potřebných dat jsem zvolil kvalitativní metodologický postup výzkumného šetření. Vzhledem k charakteru výzkumného problému a položeným výzkumným otázkám jsem jako vhodný design výzkumného šetření vybral zakotvenou teorii, přičemž data budou analyzována prostřednictvím procesu otevřeného kódování. Data byla získána pomocí polostrukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Záměrným výběrem byli jako vhodní informanti vybráni kurátoři OSPOD. Vstup do prostředí a navázání spolupráce s prvním informátorem byl realizován prostřednictvím nezúčastněné osoby, kdy byl zprostředkován osobní kontakt. Po následné dohodě na spolupráci byl tímto kurátorem zprostředkován kontakt na další kurátory ochotných spolupracovat. Pro ověření srozumitelnosti otázek předložených dotazovaným byl před samotným sběrem dat proveden předvýzkum.

5.1 Kvalitativní výzkum

Strauss a Corbinová (1999) rozumí pod pojmem kvalitativní výzkum jakýkoliv způsob získávání dat, k jejichž získání nebylo použito statistických nebo kvantifikačních prostředků.

Švaříček a Šed'ová (2007) definuje kvalitativní výzkum ve srovnání s výzkumem kvantitativním na základě použitých rozdílných metod. Jedná se o rozlišení na základě použitých metod ke shromažďování dat, podle způsobu usuzování nebo analyzování získaných dat. Současně doplňují, že tyto izolované definice, vycházející z jednotlivých metod, vedou pouze k nežádoucímu zjednodušení. Jako vhodnou definici kvalitativního výzkumu pak prezentují, že se jedná o přístup, při kterém jsou jevy a problémy zkoumány v přirozeném prostředí při existenci specifického vztahu mezi výzkumníkem a účastníkem. Snahou je získat hluboký a komplexní vhled do těchto dat, pochopit je a dále je prezentovat.

Hendl (2016) poukazuje na to, že kvalitativní výzkum je často mylně chápán pouze jako doplněk nebo naopak protiklad k výzkumu kvantitativnímu, kdy tyto názory pramení z mnohoznačnosti a nejednotnosti postupů kvalitativního výzkumu. V současné době je však již chápán jako rovnocenný způsob výzkumu ve srovnání s ostatními způsoby. Jako hlavní specifika kvalitativního výzkumu uvádí dlouhodobější a intenzivní kontakt

se zkoumanými osobami nebo prostředím za účelem pochopení všech souvislostí na pozadí běžných, každodenních situací. Hlavním výzkumným prostředkem je sám výzkumník, který zaznamenává veškerá potřebná data a z těchto pak vybírá konkrétní témata. Smyslem je zde pochopit co se vlastně děje, jak člověk, respektive lidé chápou dění kolem sebe a proč jednají určitým způsobem.

Hlavní výhody kvalitativního výzkumu spatřuje Hendl (2016) v získání podrobných informací o zkoumaném jevu nebo problému při využití přirozeného prostředí. Takto je možné zkoumat procesy a vytvářet nové teorie. Při využití účasti v terénu je možné pružně reagovat na změny podmínek a situací a následně zjišťovat příčiny těchto změn. Mezi nevýhody pak řadí časovou náročnost, nemožnost předvídat budoucí chování na základě zjištěných dat a obtížné, ne-li přímo nemožné přenositelnosti nebo plošného zobecnění. Navrhované teorie a hypotézy se ve srovnání s kvantitativním výzkumem hůře prověřují. Vzhledem k osobní účasti výzkumníka a jeho vlivu na průběh a výsledky výzkumu vzniká riziko ovlivnění těchto výsledků.

5.1.1 Zakotvená teorie

V rámci realizovaného výzkumu je potřeba dodržet určitou logiku postupu. Na prvním místě je stanovení problému, který má být zkoumán. Jedním z dalších kroků je rozhodnutí, jakým způsobem to bude provedeno – volba designu výzkumu. Design stanovuje obecnou strukturu (plán) výzkumu. Jedním z obecně používaných designů výzkumu je zakotvená teorie, která je realizována prostřednictvím analýzy shromážděných dat o zkoumaném jevu (Švaříček & Šedřová, 2007). K tomu doplňuje Strauss a Corbinová (1999), že zde není na prvním místě teorie, ale zkoumaná oblast, ze které postupně vystupují významná data důležitá pro výzkum.

5.1.1.1 Otevřené kódování

Aby bylo možné ze získaných dat vyextrahovat novou teorii, slouží tzv. proces kódování. Při tomto procesu jsou data rozložena a následně poskládána jiným – novým způsobem. V rámci zakotvené teorie existují tři způsoby kódování (otevřené, axiální a selektivní), kdy tyto není nutné využít jako samostatné metody, ale je možné mezi nimi podle potřeby přecházet (Strauss & Corbinová, 1999).

K otevřenému kódování dochází v počáteční fázi analýzy dat. Smyslem je vyhledávání témat v získaných datech, jejich označení a následné kategorizaci na základě podobnosti v souladu s vznikající teorií. Tímto způsobem postupně pronikat do hloubky získaných dat, všimnout si kritických míst a vyhledávat další témata na vyšším stupni abstrakce. Kódovat lze v rozsahu od jednotlivých slov až po celé texty (Hendl, 2016).

5.1.2 Rozhovor

Jak říká Hendl (2016), hodnota dat kvalitativního výzkumu spočívá v jejich podrobném popisu, uspořádání a zakotvení v souvislostech. S tím úzce souvisí volba metody, pomocí které budou data získána. Pokud je předmětem zájmu výzkumu zjištění, co si člověk (lidé) myslí o nějakém jevu, jak ho subjektivně hodnotí atp., je vhodnou metodou k získání potřebných dat rozhovor. Ten je možné použít v několika variantách, od rozhovoru s pevně stanovenou strukturou otázek a možnosti volných (otevřených) odpovědí po variantu, kde se po navození tématu jedná spíše o vyprávění ze strany dotazovaného (informanta).

Před samotným použitím vybraného výzkumného nástroje (v tomto případě rozhovoru) je nanejvýš vhodné jej otestovat v rámci předvýzkumu na vybraném vzorku dotazovaných, aby byla ověřena jeho srozumitelnost a funkčnost (Gavora, 2010).

5.1.2.1 Informant

Pro kvalitativní výzkum je podle Gavora (2010) nutnost, aby dotazovaná osoba měla potřebné informace a zkušenosti z prostředí, na které se výzkum zaměřuje. Proto je na rozdíl od kvantitativního výzkumu výběr osob vždy záměrný, nikoliv náhodný. Množství dotazovaných závisí od nasycení odpovědí na daná témata. Pokud již nové odpovědi nepřicházejí a stávající se opakují, není již potřeba dalších rozhovorů. Jednou z variant záměrného výběru dotazovaných osob je výběr na základě doporučení od osoby, která se již na výzkumu podílela. Aby mohl být rozhovor vůbec proveden a současně byly zachovány podmínky kvalitativního výzkumu (vztah výzkumník a informant, přirozené prostředí), pak musí být výzkumníkovi umožněno vstoupit do zkoumaného prostředí a navázat vztahy. Pokud do tohoto prostředí přístup standardně nemá, potřebuje pomoc někoho, kdo mu jej umožní – tzv. vrátný.

6 REALIZACE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Jak jsem již uvedl v úvodu, je výběr tématu této práce v mém případě ovlivněn několika směry. V první řadě je to vzdělávání v oboru sociální pedagogika a v jeho kontextu rostoucí zájem o problematiku s tím související. Další důvod má zcela lidský podtext – jakožto otec dvou dětí mám zájem na tom vědět, co vše je spojováno s rizikovým jednáním dětí, jaké jsou možnosti jeho řešení, kdo se na něm podílí a s jakou úspěšností. Na této problematice jsem se do současné doby nijak profesně nepodílel a prvotní kontakt s informátorem č. 1 byl zprostředkovaný (nebyla zde přechodí osobní znalost).

6.1 Výzkumný soubor

Prostřednictvím záměrného výběru byli pro potřeby této práce a zodpovězení výzkumného problému vybráni jako informanti kurátoři OSPOD (obecního úřadu obce s rozšířenou působností). Všech pět informantů tohoto výzkumného souboru vykonává (nebo vykonávalo) uvedenou profesi v rámci města Plzně. S ohledem na zachování anonymity všech zúčastněných informantů, budou dále uváděni pod zkratkou Kr1 až Kr5. U charakteristiky každého z nich uvedené níže záměrně chybí podrobnější popis.

Informanti:

- Kurátor č. 1 (dále jen „Kr1“) věk 40 až 45 let, dosažené vzdělání – Bc., výkon funkce kurátora cca 10 let. V současné době již tuto funkci nevykonává.
- Kurátor č. 2 (dále jen „Kr2“) věk 50 až 55 let, dosažené vzdělání – Mgr., výkon funkce kurátora cca 25 let. V současné době již tuto funkci nevykonává.
- Kurátor č. 3 (dále jen „Kr3“) věk 25 až 30 let, dosažené vzdělání – DiS., funkci kurátora vykonává více než 5 let.
- Kurátor č. 4 (dále jen „Kr4“) věk 35 až 40 let, dosažené vzdělání – Bc., výkon funkce kurátora více než 5 let.
- Kurátor č. 5 (dále jen „Kr5“) věk 35 až 40 let, dosažené vzdělání – Mgr., výkon funkce kurátora více než 15 let.

6.2 Lokalita výzkumného šetření

Jak je patrné z předchozího textu, zúžení lokality výzkumného šetření nebylo záměrné, ale vyplynulo z daných podmínek. Pro doplnění celkového obrazu výzkumu proto

uvádím stručnou charakteristiku této lokality. Město Plzeň se nachází v západní části České republiky a je metropolí Plzeňského kraje. Rozloha města je necelých 140 km² a počet obyvatel cca 170 tisíc, čímž je čtvrtým nejlidnatějším městem ČR. V současné době se Plzeň skládá z deseti městských obvodů. Sociálně-právní ochranu dětí zde vykonávají Úřady městského obvodu, kdy je SPO sdružena do čtyř obvodů z uvedených deseti. Pracovníků vykonávajících kuratelů pro děti a mládež je na těchto čtyřech obvodech v současné době celkem sedm (O městě Plzeň, 2018).

6.3 Realizace rozhovorů

Rozhovory byly realizovány se všemi informanty v průběhu měsíce března 2020. Všechny rozhovory proběhly po vzájemné dohodě formou osobních schůzek, za využití dostupných volnočasových prostranství města Plzně, která poskytovala dostatek soukromí a klidu pro jejich uskutečnění – žádné další osoby nebyly přítomny v bezprostřední blízkosti. Časový rozsah jednotlivých rozhovorů nepřesáhl 90 minut. Zúčastnění informanti byli předem srozumitelně seznámeni s účelem rozhovoru, jeho dalším zpracováním a anonymitou účasti prostřednictvím informovaného souhlasu účastníka výzkumu. Dále byli seznámeni s tím, že rozhovory budou nahrávány na záznamové zařízení a tato data budou následně přepsána do písemné podoby. Zvukové záznamy byly po přepisu vymazány. Se všemi účastníky rozhovoru bylo jednáno taktně a zdvořile, oslovení jednotlivců probíhala v množném čísle (vykání). Po uskutečnění rozhovoru bylo všem zúčastněným poděkováno za pomoc při této práci.

Při jednotlivých rozhovorech byly otázky pokládány v různém pořadí podle potřeby vyplívající z kontextu a v mírně odlišném znění, vždy však mající stejný základ. Tyto otázky jsou uvedené v příloze č. 1, kdy pro zjednodušení jsou uvedené v jednotné formě a pořadí pro všechny informanty. Pro ilustraci je součástí této práce přiložený písemný přepis rozhovoru jako příloha č. 2.

7 VÝSLEDKY

Data, získaná za pomoci polostrukturovaných rozhovorů s otevřenými odpověďmi od všech informantů a po jejich přepsání do textové podoby, byla podrobena analýze. Ta spočívala v několikanásobném důkladném pročtení textového materiálu. Na základě prvotního vhledu jsem pak začal v textu vyhledávat, porovnávat a následně označovat jevy, které se v datech vyskytovaly. Nalezeným jevům jsem přidělil kódové označení, které jsem zvolil tak, aby zakódovaný jev byl uvedeným kódem vhodně reprezentován. Po zakódování všech získaných dat jsem tyto kódy začal sjednocovat a dále třídit na vyšší úrovni na základě jejich podobnosti a vztahu mezi nimi. Takto sjednocené kódy jsem zařadil do jednotlivých kategorií, respektive subkategorií, které pak zastřešily mnou vytvořené hlavní kategorie. Tyto hlavní kategorie jsou pak rozčleněny pod jednotlivé dílčí výzkumné otázky tak, aby mohly být zodpovězeny a jejich prostřednictvím pak zodpovězen výzkumný problém. Výše uvedený postup kódování byl realizován v textovém zpracování rozhovorů, kdy jsem konkrétní části textu barevně rozlišil a přidělené kódy vepsal ke každé takto označené části.

7.1 Analýza získaných dat

V této části budou získaná data roztříděna dle jednotlivých dílčích výzkumných otázek a následně zpracována.

7.1.1 DVO 1 – Jak hodnotí kurátor své osobní a pracovní zázemí?

Seznam kódů, subkategorií a hlavních kategorií, které se váží k DVO 1 a byly vytvořeny ze získaných dat, je uveden v tabulce č. 3.

Tabulka 3: kódy a kategorie DVO 1

hlavní kategorie	předpoklady			sebeaktualizace		pracovní podmínky	
subkategorie	motivace k práci	profesní připravenost	osobnostní charakteristiky	povinná	dobrovolná	pracovní zázemí	terénní podmínky
kódy	příležitost	podmínky	rejstřík	povinná školení	podpora vlastní iniciativa	hodnocení	podmíněnost
	zaměření	postoj		zkušenosti supervize		vybavení	rejstřík
	zájem	stupeň					
	pomáhání						
	akce						
pestrost							

Zdroj: vlastní výzkum

Rozhodnutí uchazeče vykonávat toto povolání vychází z několika aspektů – vnitřní motivace, pracovní náplně a její pestrost. „Vždy jsem chtěl pracovat v pomáhající profesi (Kr2)“. „Práce s nezletilými a mladistvými mě lákala, považovala jsem to za velmi zajímavé, akční zaměstnání, kde se člověk nenudí a každý den není stejný (Kr3)“. „Je fajn dětem ukázat, že pokud budou dodržovat a plnit své povinnosti, budou respektovat pravidla daná společností, nebudou jednat protiprávně, že bude jejich život jednodušší a také, že bude jiné zajímat jejich názor (Kr4)“.

Pozice kurátora pro děti a mládež má své zákonem předepsané požadavky, které musí uchazeč splnit. „V současné době každý nově nastupující úředník musí splnit kromě požadovaného vzdělání ještě zvláštní zkoušku odborné způsobilosti (skládá se ze dvou částí: 1. obecná – správní řád, obecné zřízení; 2. zvláštní – zaměřená na znalosti výkonu konkrétní pozice) (Kr5)“. Tyto požadavky vnímají kurátoři jako opodstatněné, ale nedostatečné. „Klasické vzdělání sociálního pracovníka je nedostatečné, kurátor potřebuje znalost dalších zákonů (Kr1)“. „Funkce kurátora je tak rozsáhlá, že by bylo zapotřebí mít mnohem více informací a zkušeností. Například z psychologie, práva, psychoterapie, trestního práva atd. (Kr3)“.

Vzhledem ke specifičnosti této profese jsou na kurátora kladeny vysoké osobnostní nároky. „Je pravdou, tedy alespoň z mé zkušenosti, že opravdu ne každý může tuto funkci vykonávat. Je zapotřebí, aby byl člověk empatický, ale zároveň si dokázal obhájit své rozhodnutí, nenechal se klienty zatlačit do kouta, být si jistý v tom, co člověk říká. Rovněž je nutné velmi rychlé rozhodování, někdy pod velkým tlakem, rychlé zhodnocení aktuální situace. (Kr3)“. Mimo výše uvedené se jako důležitá jeví též nestrannost. „Rozlišit pozici pomáhajícího (zároveň vymáhajícího, sankcionujícího) od soukromého života a nebrat si útoky od klientů osobně (Kr5)“. A v neposlední řadě je též určující psychická odolnost. „Já osobně považuji za nedostatek, že na tuto profesi nejsou jedním z požadavků psychotesty, když je s výkonem spojená tak vysoká psychická náročnost (Kr5)“.

Jak je již naznačeno výše, rozsah zaměření kurately je natolik široký, že se neobejde bez dalšího průběžného vzdělávání. „Svou odbornost se snažím prohlubovat díky školením, kdy témata vybírám tak, aby se skutečně hodila k mé pozici a školení mi tzv. něco dalo (Kr3)“. „Máme povinnost ze zákona absolvovat jistý objem školení zaměřeného

na získání informací z oblastí správních činností, které úředník vykonává a kterým si prohlubuje, udržuje a obnovuje kvalifikaci (Kr5)“. „*Toho je však v oblasti kurately pro děti a mládež velmi málo (Kr4)“.* Mimo předepsaná školení jsou i další způsoby rozšíření a prohloubení odbornosti. „*Velkým učedníkem je však sama praxe a situace, do kterých se dostanete. To je největší škola (Kr3)“.* „*Zároveň již u nás funguje supervize. Myslím si, že by mohla probíhat častěji a v menším počtu lidí (Kr5)“.*

Je samozřejmě na volbě každého jednotlivce, zda bude spoléhat na povinná školení, nebo si bude rozšiřovat své vědomosti i v rámci svého volného času. V této věci je důležité, jaký postoj k tomu zaujímá zaměstnavatel. „*Zaměstnavatel hradí pouze akreditovaná školení MPSV, jiné bych si musel platit sám a absolvovat je ve svém volném čase (Kr1)“.* „*Já jsem studoval z vlastní iniciativy (Kr2)“.* „*Svůj soukromý čas jsem ochotná tomu věnovat, ale ze strany zaměstnavatele není ochota tato školení financovat pro jejich nákladnost. Vzhledem k tomu, že vnímám mimo jiné rostoucí agresivitu ze strany klientů, pak je určitě přínosem se v této problematice dále vzdělávat (Kr5)“.*

Součástí výkonu funkce kurátora je jeho pracovní zázemí (kancelář), kde se setkává se svými klienty a také vykonává práce s tím související – například zpracování nezbytné administrativy. V prostorových dispozicích včetně vybavení kanceláře nábytkem jsou patrné odlišnosti s ohledem na možnosti konkrétního ÚMO. „*Z mého pohledu je naše zázemí slušné, máme k dispozici kulatý stůl pro jednání s klienty (Kr3)“.* „*Ano, vnímám je jako dostatečné po stránce vybavení i zázemí (Kr2)“.* „*Zázemí kladně nehodnotím. Máme malou kancelář, sedíme zde dvě pracovnice a nemáme prostor pro jednání s rodinou (nemohou sedět ani vedle sebe, spíše za sebou). V případě potřeby však můžeme využít zasedací místnost na úřadu (Kr4)“.* Dalším nezanedbatelným prvkem je materiální vybavení. „*Materiální vybavení máme dostatečné (Kr4)“.* „*V tomto směru jsem přesvědčena, že je vše velmi komfortní. Máme výpočetní techniku, mobilní telefony, jejichž provoz je nám plně hrazen, fotoaparát, kameru, diktafony, pracovní ochranné pomůcky a další vybavení, které nám naši práci zjednodušuje. Disponujeme také odbornou literaturou (Kr5)“.* Kontakt s klientem není vázán jen na kancelář kurátora. „*Rozhodujícím, zda dojde k prvnímu kontaktu v místě bydliště nebo kanceláři kurátora je to, co a jak se má řešit (Kr5)“.* „*Můžeme se*

s klientem poprvé setkat u výslechu na policii, na výchovné komisy základní školy nebo v naší kanceláři, je to opravdu různé (Kr3)“. „Probíhají neohlášené šetření v místě ke zjištění poměrů, v jakých dítě žije, případně škola, SVP, NNO (Kr2)“.

7.1.2 DVO 2 – Jaký význam připisuje kurátor přístupu zúčastněných osob a institucí?

Seznam kódů, subkategorií a hlavních kategorií, které se váží k DVO 2 a byly vytvořeny ze získaných dat, je uveden v tabulce č. 4.

Tabulka 4: kódy a kategorie DVO 2

hlavní kategorie	spolupráce			
subkategorie	impuls k intervenci	spolupráce s klientem a rodinou	spolupráce s dalšími subjekty	predikce
kódy	depistáž	individualita	rejstřík	úspěšnost
	rejstřík	iniciativa	spolupráce	limity
	individualita	popření	lokalita	pravidla
	načasování	přetvářka	vztahy	smysl
	provázanost	mediace	shoda	dědičnost
	lidský faktor		úroveň	
	osvěta			

Zdroj: vlastní výzkum

Před samotným zahájením intervenčního působení je nezbytné, aby se kurátor o rizikovém jednání nejprve vůbec dozvěděl. Prvotní impuls může vzejít od samotného kurátora, pokud je tím, kdo rizikové jednání sám vyhledá nebo zaznamená. Je ovšem otázkou, jestli k této možnosti vůbec dochází a v jaké frekvenci. „Předně je třeba říci, že v místě mé působnosti, se stávajícím množstvím práce a v početním stavu našeho úřadu téměř neexistuje depistáž. Pokud ano, pak je to spíš náhoda (Kr5)“. Další možnost, respektive povinnost podání podnětu k zahájení intervence má celá řada institucí, kdy konkrétní typ instituce je odvislý od formy rizikového chování. „Škola – záškoláctví; PČR – trestná činnost, alkohol, OPL; MP – užívání alkoholu; rodiče – závadové chování, např. útěky z domova, užívání OPL, nerespektování rodičů (Kr2)“. „Nejvýznamnějším podněcovatelem k zahájení intervence jsou určitě školy, pak rodiny (rodiče), PČR a MP, lékaři a další (Kr5)“. Nedílnou součástí procesu oznámení je i jeho včasnost, která nese znaky proměnlivosti. „Většinou se na nás výše uvedené instituce obrací včas – PČR, škola, MP, dětský lékař, NNO. U rodičů je to již problém (Kr2)“. „To nelze takto plošně zhodnotit, je to případ od případu (Kr3)“. „Zřídka se

k informacím o problémech u dětí dostáváme již v okamžiku, kdy bychom mohli ve spolupráci s rodinou, případně dalšími odborníky působit více preventivně (Kr5)“. Tato proměnlivost je pak závislá na lidském faktoru. *„Všude pracují jen lidé, každý má jiný názor, jiný způsob práce a řešení situace (Kr3)“.* *„I oznamovatelé (rodiče, školy) se pochopitelně snaží vyčerpát svoje možnosti, jak příznivě ovlivnit chování nezletilého. Pokud již oni sami mají pocit, že jejich snažení nikam nevede, nastupuje rozhodnutí obrátit se tzv. na vyšší moc (Kr5)“.* Ze strany kurátorů je patrná snaha o zlepšení situace. *„Snažíme se, ale na různých setkání apelovat na to, aby se k nám informace dostaly, co nejdříve (Kr3)“.*

Dalším faktorem, který má vliv na proces intervence a její výsledek je na jedné straně spolupráce klienta a jeho rodiny. Na druhé straně to je spolupráce s institucemi, které se rovněž na tomto procesu podílejí. V případě vyhodnocení spolupráce ze strany klienta a rodiny se jeví jako určující jejich postoj k problému. *„Jsou klienti, kteří si uvědomují, že jejich jednání nebylo v rámci slušného chování či nějakých norem a zákonů. Naopak jsou klienti i rodiče, kterým problém či závažnost činu absolutně nedochází (Kr3)“.* Postoj může ovlivnit i věk klienta. *„U větších dětí většinou spolupráci hodnotím dobře. U malých dětí do cca 10 let rodiče obtížně přijímají, že jejich dítě je problémové (Kr4)“.* S postojem pak úzce souvisí iniciace spolupráce. *„Pokud věc oznámí a chce řešit rodina, pak je i spolupráce pozitivní, je patrná snaha ze strany rodiny problém vyřešit a osobně se angažovat. Pokud je ale první informace od zdroje mimo rodinu (např. škola), pak je přístup rodiny spíše negativní, snaží se bagatelizovat, přenášet vinu na někoho jiného (Kr5)“.*

Institucí, které se podílejí na procesu intervence je celá řada. *„PČR, škola, PMS, státní zastupitelství, soudy, MP, pedagogicko-psychologická poradna, středisko výchovné péče, dětské psychologové, psychiatři a lékaři, výchovná zařízení – dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, NNO (Kr2)“.* Z lokálního hlediska je pro kurátory spolupráce na vyhovující úrovni, a to jak z pohledu množství a pestrosti těchto institucí, tak s ohledem na vztahy s nimi. *„Spolupráci hodnotím dobře. Působím v lokalitě, kde je celá škála poskytovaných služeb. Mohu si tak vybrat organizaci, která poskytne službu, kterou potřebuji. Vybírám si také ty, se kterými již mám dobré zkušenosti (Kr4)“.* Mezirezortní spolupráce může být limitována kapacitními

možnostmi. „Problém je s kapacitou služeb, např. středisek výchovné péče, diagnostických ústavů, speciálních tříd základní školy, dlouhé čekací lhůty na vyšetření psychologem, psychiatrem, pedagogicko-psychologické poradny apod. (Kr4)“. Nedostatky je možné nalézt v globálním měřítku. „V rámci národní úrovně chybí stále to nejdůležitější, což je multidisciplinární spolupráce (Kr2)“.

Jako určující veličinu ve stávajícím stavu vnímají kurátoři postoj a spolupráci ze strany klienta a jeho rodiny. „Možností je dostatek, avšak chybí motivace ze strany klienta (Kr1)“. „Z mé dosavadní praxe mám pocit, že to není ani tak o mém působení, ale právě na celé rodině, jak se k tomu postaví, jak to má stanovené. Pokud rodina a klient chápou, že je něco špatně, je velká šance, že klient si vezme ponaučení. Naopak v rodině, kde mají normy nastavené jinak, nemáte možnost pozitivně působit, i kdybyste se sebevíc snažili a dopadne to prostě špatně (Kr3)“.

7.1.3 DVO 3 – S jakými typy rizikového jednání se u klientů nejčastěji setkává?

Seznam kódů, subkategorií a hlavních kategorií, které se váží k DVO 3 a byly vytvořeny ze získaných dat, je uveden v tabulce č. 5.

Tabulka 5: kódy a kategorie DVO 3

hlavní kategorie	rizikové jednání				
subkategorie	původ	projevy	vývoj	vize	přínos
kódy	výchova	rejstřík	statistika	rodina	odpovědnost
	volný čas	souvislosti	tendence	interakce	administrativa
	vrstevníci	odpovědnost	způsob evidence		spolupráce
	dispozice		odhad		limity
			výchova		
			volný čas		
				system	
			populační křivka		

Zdroj: vlastní výzkum

Pokud má být předmětem zásahu kurátora do života dítěte a jeho rodiny některý z projevů rizikového jednání, je nezbytné mít představu o tom, odkud tento typ jednání pramení, kde je jeho zdroj. Těchto zdrojů může být více, mohou působit izolovaně, nebo v souběhu. „Obecně mohu říci, že naprostá většina všech příčin rizikového chování má původ v rodinném prostředí. Je důležité, jak jsou zde nastavené normy (kriminalita v rodině atd.) (Kr5)“. „Nuda, nepodnětné rodinné prostředí (Kr1)“. „Rodiče

– jejich volný čas. Nemají na děti čas a děti se potom uchylují a hledají místo v partě, kde se dopouští závadového chování (Kr2)“. Mimo nevhodně zvolené strategie výchovy, nebo omezeného množství času věnovaného rodičem dítěti patří v současné době i přehnaná míra spoléhání se rodiče na vlastní zodpovědnost dítěte. „Jeden z problémů současnosti je využívání elektroniky, komunikačních prostředků a sociálních sítí. Ze strany rodičů je zde často nedostatečná informovanost a určitá naivita v tom smyslu, že nepředpokládají a ani netuší, co všechno jejich děti na sociálních sítích dělají (Kr5)“. Na rozvoj rizikového jednání mají vliv i vnitřní dispozice dítěte. „Samozřejmě můžeme mít i příčinu například psychiatrickou (Kr3)“.

Konkrétních projevů rizikového jednání je celá řada. Ty se dále v čase mění a vyvíjí s ohledem na prostředí, ve kterém k nim dochází. „V současné době vnímám jako nejčastější výchovné problémy ve škole – agresivní chování ke spolužákům, nerespektování pravidel, záškoláctví. V rámci rodiny jsou to útěky z domova, toulání se. Co se týká dětské kriminality, pak jsou to drobné krádeže, násilná trestná činnost, gangy, mravnostní delikty, pohlavní styk před patnáctým rokem (Kr5)“. „Problém dnešní doby je internet, s tím je spojeno spousta protiprávního jednání a rizikového chování (Kr3)“.

Směr a kvantita, jakým má tento jev tendence se vyvíjet je možné vnímat z více úhlů. Na jedné straně je možné vycházet ze statistických dat, na druhé pak ze subjektivního dojmu. „Podle statistických výkazů jednoznačně nápad trestné činnosti u dětí klesá (Kr5)“. „Byť čísla ukazují, že mají klesající tendenci, je to podle mě naopak, jen se případy jinak zaznamenávají než dříve (Kr3)“. Při podrobnějším zkoumání vývoje je možné spatřit další aspekty. „Problém je spíše ten, že se rizikové jednání projevuje u stále mladších dětí (Kr4)“. „Problémy spočívají v jiném rizikovém chování, a to nenarůstá, co do počtu, ale co do náročnosti řešení (Kr5)“. Souvislostí určujících vývojový trend rizikového chování je stejně jako u jeho příčin více. Kromě přirozeného vývoje rodiny a množství či obsahu společně tráveného volného času může být určujícím faktorem systémové nastavení. „V minulosti byla vždy rodina na prvním místě ve společnosti i v našem státě. V současné době stát prostřednictvím MPSV nesyrově řeší tuto roli, chybí další spolupráce, např. s ministerstvy školství, mládeže a tělovýchovy, zdravotnictví, vnitra, s kraji, s magistráty a dalšími státními a nestátními

subjekty (Kr2)“. Rovněž průběh populačního vývoje může ovlivnit statistiku vývoje rizikového jednání. *„Třeba v našem kraji obecně klesá kriminalita, jak ukazují statistiky PČR, ke kterým mám možnost se dostat na různých pracovních setkáních. Ve vztahu k dětem určitým ukazatelem nepochybně může být i populační křivka (Kr5)“*.

Jako klíčový prvek úspěchu v intervenčním působení na rizikově jednajícího klienta se ukazuje současné působení i na jeho nejbližší sociální okolí. *„Bylo by vhodné preventivně působit nejen na děti, ale zejména na jejich rodiče. Například některé přednášky ve školách realizovat i za účasti rodičů, vznik diskusních pořadů nebo krátkých televizních spotů pro rodiče z oblasti výchovy a rizikového chování dětí apod. (Kr4)“*. Neméně důležitým prvkem v tomto procesu je i osoba kurátora. *„Vždy je to o nějaké osobní interakci mezi klíčovým pracovníkem a rodinou, potažmo samotným nezletilým. Ačkoliv ministerstvo prosadilo určité metodiky, z nichž vyplývají způsoby a postupy při práci s rizikovými dětmi, osoba klíčového pracovníka prostě sehrává zásadní roli (Kr5)“*.

Přínos pro práci s rizikově jednajícími dětmi spatřují kurátoři v několika dimenzích. Jednak podpora lepší spolupráce zúčastněných institucí a její systémové zabezpečení. *„Bylo by fajn více propojit zmiňované instituce (Kr3)“*. *„Multidisciplinární spolupráce (Kr2)“*. *„Mám spoustu výtek k zařízením, jako jsou výchovné ústavy a dětské domovy se školou. Myslím tím dostupnost, kapacita volných míst, vedení daných zařízení. Nedostatek specializovaných zařízení pro děti s různými psychiatrickými problémy, kterých přibývá (Kr3)“*. Krok správným směrem by taktéž mohla zajistit úprava norem. *„Dle mého názoru bych omezila práva dětí, která nás začínají přerůstat (Kr3)“*. *„Posílit morální odpovědnost za chování rodičů i dětí (Kr4)“*. Posledním zmíněným pojmem, který může mít vliv na průběh a vývoj intervenčního působení je administrativní zátěž. *„Ohledně administrativy, zde je spousta zbytečností, které zdržují od skutečné práce (Kr3)“*. *„Snížení administrativy pro kurátory a tím získat více času pro přímou práci s klienty (Kr4)“*.

7.1.4 DVO 4 – Kde spatřuje kurátor klady a zápory ve vztahu k výkonu své profese?

Seznam kódů, subkategorií a hlavních kategorií, které se váží k DVO 4 a byly vytvořeny ze získaných dat, je uveden v tabulce č. 6.

Tabulka 6: kódy a kategorie DVO 4

hlavní kategorie	klady a zápory				
subkategorie	pevnost vztahu	kvantita	prevence	zákonná opora	podpůrné prostředky
kódy	rozsah	množství případů	primární	hodnocení	statistiky
	faktor změny	administrativa	sekundární	souvislosti	evidence
	podpora stability	osobní péče	terciární	invence	externí zdroje
	psychická odolnost	normy	administrativa	individualita	rozvoj
		vývoj		hranice	
			zpětná vazba		

Zdroj: vlastní výzkum

Základem efektivní intervence je nezbytná spolupráce ze strany klienta včetně jeho rodiny. Rozvoj spolupráce by měl být podpořen kvalitním a pevným vztahem. „Z mého pohledu je nezbytně nutné, aby po celou dobu intervence pracoval s rodinou jeden klíčový pracovník úřadu (kurátor) a nedocházelo k předávání jinému pracovníkovi (Kr5)“. „Ve většině případů tomu tak je. Ke změně dochází v případě dlouhodobé nemoci či střetu zájmů (Kr3)“. Změna může být také vázána na ukončení pracovního poměru kurátorem z důvodu vysoké psychické náročnosti profese. Proto se nabízí požadavek na zjištění psychické odolnosti budoucího kurátora a jejího následného udržování či zvyšování. „Možná již v samém začátku přijímacího řízení eliminovat rizika, napadá mě například absolvování psychotestů (Kr5)“. „Absolvování terapeutického výcviku, péče o kurátory (duševní hygiena), kvalitní supervize (Kr1)“. Dalším problémem může být změna trvalého, ale i přechodného bydliště, to je poté nutné rodinu delegovat místně příslušnému úřadu (Kr3)“. Trvalý a hluboký vztah je prospěšný pro obě strany. „Je to jednak důležité z pohledu kurátora (aby byl pořád v kontextu problému – při předávání případu písemným informováním není takový vhled jako u pracovníka, který případ řeší celou dobu, ztrácí se kontinuita), tak ze strany rodiny (negativní vnímání změny klíčového pracovníka – potřebují vnímat stabilitu, která jim chybí, vědět na koho se mohou spolehnout, nesdělovat citlivé informace někomu dalšímu atd.) (Kr5)“.

Dalším důležitým faktorem, který má zásadní vliv na výsledný efekt a kvalitu prováděné intervence je počet klientů současně vedených kurátorem. Mimo samotné intervenční činnosti to jsou i další úkony, které s tím úzce souvisejí. „Kvalita práce je značně omezená množstvím případů a s tím spojené administrativy (Kr1)“. „Mnohem větší

problém je obrovská administrativa – často nemám včas vyhotovené veškeré potřebné písemnosti ve spisu. Je nutné dodržovat lhůty, co se týká podávání zpráv. Snažím se o potřebnou intervenci s klienty, před administrativou, která „nehoří“, ale je problém, že není hotová. S některými dětmi by bylo vhodné vést pohovory každý týden, ale není pro to čas (Kr4)“. „*Rodinám a klientům bychom se potřebovali věnovat více osobně, mít na ně mnohem více času. Zároveň zde máme ale nějaké směrnice, které určují počet možných případů na jednoho kurátora a stanovují potřebnou administrativu, která kurátory opravdu zdržuje a zahlcuje, na úkor klientů (Kr3)“.* „*Jakkoliv by se tedy mohlo zdát, že práce nám ubývá, opak je pravdou, a to také hodně kvůli narůstající povinné administrativě (Kr5)“.* I přes patrnou shodu v názorech na vytíženost kurátora množstvím případů a nezbytné administrativy, je možné v tomto směru nalézt pozitivní vývoj. „*Díky změně počtu případů a počtu zaměstnanců OSPOD je evidentní, že se velmi snížilo přetížení jednotlivých klíčových pracovníků a díky tomu může být i práce s klienty intenzivnější a efektivnější (Kr5)“.*

Problémům je výhodnější předcházet, než jim umožnit vzniknout a až následně je řešit. Toto pravidlo platí bez výjimky i pro pomáhající profese. „*Primární prevence v rámci pozice kurátora neexistuje. Kurátor začíná intervenovat na základě informace o vzniklém problému (Kr5)“.* „*V rámci kurately bychom strašně rádi působili i primárně preventivně, což se snažíme právě na různých setkáních s ostatními institucemi, ale většinou se pohybujeme až v té sekundární či terciární (Kr3)“.* Pokud již problém nastane, nezbyvá než činit opatření k jeho odstranění nebo alespoň zamezení jeho dalšímu rozvoji. „*Raději samozřejmě dělám sekundární prevenci s tím, že probíhají pravidelné vstupy do rodin, pohovory s rodinami, mimo jiné pomáhám rodinám navázat kontakt s institucemi, které dokáží specifickou problematiku rizikového chování dětí řešit specializovaně a pomáhají problémy vyřešit. Navazuji další spolupráci s těmito institucemi, ať už se jedná o státní nebo neziskové organizace. Pokud to ale nezafunguje, pak přichází na řadu další opatření, např. ústavní výchova atd. (Kr5)“.*

Právní předpisy, ze kterých funkce kurátora vychází, slouží jako opora pro výkon profese. „*Je samozřejmě dobře, že je tato problematika podložena zákonem, to legislativní zarámování je pilířem (Kr5)“.* Otázkou je, zda je považována za dostatečnou. „*V minulosti měl kurátor určitě více možností, kompetencí. Dnes máme*

hodně svázané ruce, jelikož práva dětí se hodně rozvolnila a naše možnosti dost omezily (Kr3)“. „Byl bych pro zpřísnění zákonných možností a předpisů, např. změna zákona č. 2018/2003 Sb. a zákona č. 359/1999 Sb. (Kr2)“.

Na druhé straně je důležitá i určitá otevřenost a volnost pro určitou invenci ve prospěch klienta. „Do práce mohu vložit své nápady, jak situaci řešit. Jelikož je to klient od klienta, každý potřebuje něco jiného. Jsou ale jasná a daná pravidla v tom, co můžu a nemůžu doporučit, kam až mohu zajít (Kr3)“.

„Domnívám se, že formy sociální práce jsou dostatečně rozmanité. Mám spoustu možností, jak s rodinou a dětmi pracovat, včetně terénní práce i doprovázení (Kr4)“.

„Ze zpětné vazby od klientů vím, že vnímají velké rozdíly mezi kurátory a jejich přístupem. S odstupem ale musím říci, že výsledný efekt (vstřícný nebo dogmatický kurátor) je stejný, protože výsledné rozhodnutí nad řešením je na klientovi (Kr5)“.

Soustředění získaných dat o klientech a provedených opatřeních je jedním z prostředků usnadnění práce a zvýšení její efektivity. „Celorepublikové evidence jsme neměli. Dělali jsme vždy jen statistiku každý rok pro potřeby MPSV, kde je samozřejmě potom možnost k nahlédnutí za každý kalendářní rok (Kr2)“.

„My pracujeme s programem, do kterého zadáváme veškeré klienty, a i tam jsou potom tyto rodiny dohledatelné, nicméně jedná se o lokální program (Kr5)“.

Jako přínosné se jeví rozšíření sdílení informací a jejich evidování mezi další participující instituce. „V minulosti jsme poskytovali informace v rámci analýzy vhodnosti zavedení systému včasné intervence, tento nebyl v rámci našeho regionu spuštěn. Na několika místech republiky byl pilotován a následně i uveden do běžné praxe. Celorepublikově však prozatím zaveden nebyl, jelikož je do jeho spuštění zapojeno více ministerstev, a tudíž prozatím nedošlo ke konsenzu ohledně jeho celoplošnému zavedení (Kr5)“.

8 DISKUZE

8.1 Jak hodnotí kurátor své osobní a pracovní zázemí?

Lze se oprávněně domnívat, že každý, kdo se nachází v pozici uchazeče o nové zaměstnání, má určitá očekávání spojená s touto prací. Tato očekávání jsou více či méně reálná a založená na relevantních informacích. Informanti obecně uváděli jako důvody volby svého povolání možnost pomáhání dětem, pestrost a zajímavost. Často nevstupovali do neznáma, ale měli možnost si profesi předem zmapovat a seznámit se s ní. Stejně jako uchazeč, má také budoucí zaměstnavatel určitá očekávání – respektive požadavky na uchazeče. Tyto požadavky, zejména ty profesní, vnímají informanti pro začátek jako odůvodněné, pro praxi ale nedostatečné. Jako nanejvýš vhodné shledávají další průběžné vzdělávání v dané problematice. Ve shodě s tímto názorem se Davidová (2010) domnívá, že u povolání, jehož předmět zájmu i zákonná opora nejsou v průběhu času nikterak stálé, je nezbytné další průběžné vzdělávání pro udržení určité profesní úrovně. Je otázkou, zda kurátoři sami vnímají povinná školení, prostor a podmínky pro další vzdělávání za dostatečné. Dle získaných informací je z jejich strany snaha rozšiřovat potřebné vědomosti nad rámec povinného školení, k tomu jim ale nejsou zaměstnavatelem poskytovány prostředky finanční, ani časové. To může působit demotivačně.

Mimo požadavky taxativně vymezené zákonem jsou na kurátora kladeny nepsané požadavky v rovině osobnostní. Zde mimo jiné vyniká požadavek psychické odolnosti, a to vzhledem k psychické náročnosti, s jakou je tato profese spojena. Tento požadavek – tedy zjištění určité psychické odolnosti žadatele, který by měl být zajištěn již v samém počátku přijímacího řízení, ovšem není v současné době nikde zakotven a ani realizován.

Zázemí poskytované zaměstnavatelem hodnotí informanti jako dostatečné. A to jak po stránce přiděleného pracoviště a jeho vybavení, tak po stránce materiálního vybavení pro práci mimo kancelář (v terénu).

Souhrnně lze říci, že jediné nedostatky v osobním a pracovním zázemí shledává kurátor v omezené podpoře vlastní průběžné sebeaktualizace ze strany zaměstnavatele a nekomplexním výběrovém procesu. Vše ostatní je vnímáno jako dostačující.

8.2 Jaký význam připisuje kurátor přístupu zúčastněných osob a institucí?

Mezi klíčové faktory samotného intervenčního působení na rizikově jednající děti patří v první řadě zaregistrování takového jednání kurátorem. V této fázi není dle sdělení informantů možná z jejich strany vlastní depistážní činnost, neboť na samostatné vyhledávání nemají vzhledem k pracovnímu vytížení dostatečné kapacitní možnosti. Jsou tak odkázáni ve valné většině případů na podnět z vnějšího prostředí, tedy organizací a institucí, včetně rodin uvedených dětí, které takové jednání zaznamenají primárně. Podle Štěchové a Večerky (2014) přichází tento impuls obvykle až v době, kdy je proces rozvoje rizikového chování již v pokročilém stádiu a není zde tedy možné hovořit o předcházení, respektive primární prevenci, ale pouze již o resocializaci. Mezi hlavní poskytovatele informace o takovém jednání pak logicky patří Policie ČR a MP. Mezi další nezanedbatelné zdroje podnětů pak patří školy, případně rodiče zmíněného dítěte. Samotné načasování tohoto podnětu se však odvíjí od subjektivního zhodnocení jednání dítěte jako závadového či nikoliv a posouzení vlastních možností situaci úspěšně vyřešit. Nezřídká přichází podnět až po vlastních neúspěšných pokusech o uvedení stavu do normálu (Večerka & Štěchová, 2015). Mezirezortní spolupráce s ostatními subjekty, které se na problematice z různých důvodů podílejí, je dle informantů v lokálním měřítku minimálně na vyhovující úrovni. S ohledem na různorodost a proměnlivost rizikového jednání upřednostňují pestrou nabídku nabízených služeb klientům, podpořenou pozitivními mezirezortními vztahy. Jako limitující faktor se zde objevují kapacitní možnosti některých zařízení a systémová provázanost v globálním měřítku. K tomu dodává Štěchová a Večerka (2014), že je občas patrná nižší míra spolupráce ze strany zdravotnických zařízení, neboť pracovníci zdravotnictví upřednostňují institut lékařského tajemství před poskytováním informací o pacientech ve prospěch intervenčního působení sociálních pracovníků.

Úspěšnost následné spolupráce ze strany klienta a jeho rodiny vychází dle zjištěných informací zejména z jejich hodnotového žebříčku, respektu obecných norem a kognitivního zpracování nastalé situace. Rozhodujícím faktorem je v tomto směru i míra aktivní účasti rodiny na vyhledání odborné pomoci, nebo přímo podání podnětu k zahájení intervenční činnosti. Často je však impuls a snaha o spolupráci ze strany

rodiny zaměřena účelově k vlastnímu prospěchu. Ať už je to snaha o zbavení zodpovědnosti dítěte za vzniklé provinění, zbavení se postihu za neplnění rodičovských povinností, případně zneužití situace ve svůj prospěch při rozvodovém řízení mezi rodiči (Večerka & Štěchová, 2015).

8.3 Klienti a projevy rizikového jednání

Při hledání nejvýznamnějších zdrojů rizikového jednání dětí panuje mezi informanty shoda v jejich určení. Spatřují je primárně v jejich rodinném prostředí. Rodiče, nebo jiné osoby podílející se na výchově, volí nevhodný způsob výchovy. Předkládají dítěti nevhodný vzor a hodnoty, vymezují nevhodné mantinely a normy, za které by nemělo zacházet. Někdy se naivně spoléhají, že se dítě samo od sebe chová tak jak má. Dále je to otázka volného času. Ať už je to jeho nepodnětnost, nevhodně zvolená náplň, nebo jeho ignorace, kdy se jej spolu s dítětem z různých důvodů neúčastní a nepodílí na jeho smysluplném využití. Tyto, ale i další okolnosti mohou vést u dítěte k projevům rizikového chování. Večerka a Štěchová (2015) ve shodě s tímto názorem pak vyvozují zvýšenou zátěž pro sociální pracovníky, kteří pro úspěšný výsledek intervenčního působení na dítě musí navíc provést i sanaci jeho rodinného prostředí. Jako nejčastější projevy rizikového chování uvádějí ty, které jsou spojené se školním prostředím, například záškoláctví nebo jiné kázeňské prohřešky. Tyto projevy se nemusí vyskytovat izolovaně a mohou ukazovat na hlubší a podstatně závažnější problémy hodné zřetele. Dle získaných sdělení monitorují informanti v současné době celou škálu projevů rizikového jednání, kdy nejčastěji jsou zastoupeny ty nejméně společensky závažné a s rostoucí závažností pak postupně klesá procento zastoupení v celkovém souhrnu. Mezi méně závažné projevy patří záškoláctví, útoky z domova, mírná agresivita vůči spolužákům atd. U závažných projevů rizikového jednání jsou to pak činy, mající znaky trestného činu na úseku majetkové, mravnostní a násilné trestné činnosti.

Na vývojové tendence rizikového jednání dětí nelze dle názoru kurátorů nahlížet jednoduše pouze kvantifikačním měřítkem. Zde se sice dle dostupných celorepublikových statistik (viz tabulky 1 – s. 18 a 2 – s. 19) ukazuje, že množství klientů evidovaných a řešených kurátorem má historicky mírně klesající tendenci. Tento jev však může být ovlivněn jednak aktuálním populačním vývojem, zároveň také aktuálním způsobem evidování nových případů. Dalším ukazatelem vývoje může být u dětí jejich

věk, kdy se začnou projevovat rizikově. Zde informanti spatřují tendenci klesajícího věku u rizikově jednajících dětí.

Z výpovědí informantů je možné vyčíst několik návrhů směřujících ve prospěch pozitivního vývoje popisované problematiky. V první řadě je to primární preventivní činnost cílená nejen na samotné děti, ale i jejich rodiče. Rovněž Štěchová a Večerka (2014) považují zaměření preventivní a resocializační činnosti nejen na děti, ale i na jejich nejbližší sociální prostředí za více než žádoucí a prospěšné. I v dalších případech se shodují s názory informantů. Například je to potřeba snížení administrativní zátěže sociálních pracovníků ve prospěch většího prostoru pro vlastní preventivní a intervenční činnost a zejména zajištění systémové spolupráce všech osob a institucí, které se na této činnosti podílejí. Jedná se o tzv. Systém včasné intervence, kdy by měli být indicie naznačující budoucí rizikové chování včas rozpoznány a na ohrožené dítě začne být bezodkladně preventivně působeno. V současné době je však tato spolupráce podmíněna spíše ochotou zainteresovaných institucí spolupracovat, než aby byla systémově nastavena.

8.4 Kde spatřuje kurátor klady a zápory ve vztahu k výkonu své profese?

Pro úspěšný průběh a výsledek intervenčního působení je podle informantů potřeba navázání pevného a hlubokého vztahu plného důvěry mezi interventem, klientem a jeho rodinou. Je nezbytné, aby byl na jedné straně tohoto vztahu klient, který je ochotný spolupracovat a na druhé stabilní kurátor splňující řadu profesních či lidských předpokladů, včetně nadstandardní psychické odolnosti. Tento požadavek je samozřejmě výhodný pro všechny strany vztahu. Přerušování vztahu se stěžejním pracovníkem může vést ke ztrátě motivace do další spolupráce. V tomto směru je podle Večerky a Štěchové (2015) krajně nežádoucí současná vysoká migrace pracovníků OSPOD, neboť dochází k odlivu zkušených pracovníků s praxí, kterou mohou nejen aplikovat, ale i předávat dalším kolegům.

Nejen pro navázání pevného vztahu, ale i pro jeho udržení a současně úspěšné působení je klíčovou veličinou čas. Je otázkou k zamyšlení, jaké je poměrné zastoupení činností a povinností, které vyplňují pracovní dobu kurátora a na co je zde kladen důraz. Zda je prioritou intervenční působení, nebo zajištění činností s tím souvisejících,

zejména administrativní povinnosti. Dalším faktorem ovlivňujícím rozvržení pracovní doby je celkové množství klientů, které vede kurátor současně v evidenci. I zde platí přímá úměra – čím více klientů, tím méně času na jednotlivce. Zde informanti v souladu s Večerkou a Štěchovou (2015) upozorňují na nedostatečnou personální kapacitu, administrativní přetížení a potřebou vytvoření vhodnějších podmínek ve prospěch práce s klienty (mezirezortní informovanost, kooperace, pružnější reakce). Bylo by samozřejmě výhodné, aby k intervenci vůbec nemuselo docházet a pokud již nastane, pak aby byla realizována v raném stádiu rozvoje rizikového jednání. V duchu této myšlenky je žádoucí účast kurátorů se na realizaci primární prevence. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem je otázkou, zda je to vůbec reálné.

Zákonná opora je ze strany informantů vnímána jako potřebná, v současném stavu ale spíše benevolentní, respektive málo důsledná vůči rizikově jednajícím jedincům a jejich rodičům. Naproti tomu je některými vnímána jako příliš svazující v neprospěch kurately.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, jak kurátor pro děti a mládež hodnotí efektivnost svého preventivního působení při práci s rizikově jednajícími dětmi a co vše má podle něho vliv na jeho působení. K zodpovězení tohoto výzkumného problému byly položeny dílčí výzkumné otázky. Jak hodnotí kurátor své osobní a pracovní zázemí? Jaký význam připisuje kurátor přístupu zúčastněných osob a institucí? S jakými typy rizikového jednání se u klientů nejčastěji setkává? Kde spatřuje kurátor klady a zápory ve vztahu k výkonu své profese?

Ke splnění tohoto cíle jsem vybral jako nevhodnější kvalitativní metodu výzkumu. Prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s informanty – kurátory dětí a mládeže, kteří byli ochotni se na této práci podílet, jsem získal potřebná data. Jako adekvátní design pro toto výzkumné šetření jsem zvolil zakotvenou teorii a data analyzoval pomocí procesu otevřeného kódování.

Výzkumným šetřením se nepodařilo prokázat jednoznačně pozitivní či negativní náhled vlastní úspěšnosti při preventivním (intervenčním) působení na rizikově jednající děti. Z výpovědí informantů vyplynulo, že je tato úspěšnost podmíněna řadou aspektů, přesahujících často možnosti samotného kurátora. Zde pak spatřují informanti rezervy a nalézají tak prostor pro zefektivnění nejen své činnosti. Jednak je to již v základu nedostatečně zaměřená primární prevence na rodiče dětí, případně jejich nejbližší sociální prostředí. Zde vnímají nejčastější zdroj rizikových jednání a možnost tak přímo ovlivnit celý proces v jeho počátku, respektive problému předejít. Na tento problém navazuje pracovní a administrativní přetížení kurátorů, které jim neumožňuje vykonávat vlastní depistážní činnost, případně v rámci spolupráce s dalšími institucemi apelovat na včasější nahlášení počátečních projevů potenciálně rizikově jednajícího dítěte a tím podchytit vznikající problém včas. Zmiňovanou spolupráci s ostatními subjekty, které se na intervenčním působení podílejí, vnímají v celorepublikovém měřítku jako nedostatečně systémově zajištěnou. Stejně tak vzájemné předávání informací. Pro zvyšování kvality a zajištění konstantnosti jimi poskytovaných služeb pak navrhuji vyšší podporu ze strany zaměstnavatele, například rozšíření prostoru a prostředků na sebevzdělávání. Dále pak zajištění komplexnějšího výběrového

procesu na funkci kurátora, neboť nezvládnutá vysoká psychická náročnost této profese může být důvodem k vysoké migraci kurátorů, čímž dochází k odlivu cenných vědomostí a zkušeností.

Na počátku této práce jsem si stanovil za cíl zjistit, jaký je subjektivní náhled kurátora na výsledky svého snažení a jaké okolnosti tento proces ovlivňují. Dle mého názoru se tento požadavek podařilo naplnit. Z výsledku je zřejmé, že názor na úspěšnost, vycházející z jednoho úspěšně, nebo naopak neúspěšně vyřešeného případu, nelze paušalizovat na všechny ostatní případy. V tomto procesu je příliš proměnných, které ovlivňují celkový výsledek. Pokud ale vezmeme v potaz, že někteří kurátoři vykonávají svojí profesi dlouhodobě, pak zřejmě musí věřit ve smysl a úspěšnost svého působení na rizikově jednajících děti. Pozitivní přínos této práce spatřuji ve zjištění několika návrhů ze strany informantů, jejichž zavedením do praxe by mohla být tato činnost prováděna efektivněji, respektive by mohl být celý proces podchycen a vyřešen v zárodku, bez nutnosti aplikace restriktivních opatření.

Seznam použitých zdrojů

DAVIDOVÁ, Ivana. *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-628-4.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JŮVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

LABÁTH, Vladimír. *Riziková mládež: možnosti potencionálních zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Série učebnic pro obor sociální práce. ISBN 80-85850-66-4.

MAREŠOVÁ, Alena et al. *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-34-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.

MIOVSKÝ, Michal. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze

a Všeobecná fakulní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87258-89-7.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-392-1.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-069-2.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6.

PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-x.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta a Kazimír VEČERKA. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-140-0.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VEČERKA, Kazimír a Markéta ŠTĚCHOVÁ. *Preventivní praxe po novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-152-3.

Právní předpisy a elektronické zdroje

MPSV: *Statistiky* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2020 [cit. 2020-07-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/statistiky-1>

MŠMT. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2018 [cit. 2020-02-05]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>.

MŠMT. *Národní strategie primární prevence u rizikového chování u dětí a mládeže na období 2019-2027* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2019 [cit. 2020-02-02]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>.

O městě Plzeň [online]. Plzeň: Magistrát města Plzně, 2018 [cit. 2020-07-12]. Dostupné z: <https://www.plzen.eu>.

Sdělení č. 104/1991 Sb. federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 1991, 22/1991. [cit. 2020-01-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104/zneni-20100329>

Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2009, 11/2009. [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2012, 33/2012. [cit. 2020-02-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2006, 37/2006. [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2003, 79/2003. [cit. 2020-01-31]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

Zákon č. 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2013, 112/2013. [cit. 2020-01-18]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 1999, 111/1999. [cit. 2020-01-31]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Seznam použitých zkratek

ČR	Česká republika
DVO	Dílčí výzkumná otázka
Kr1 až Kr5	Kurátor č. 1 až č. 5
MP	Městská policie
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NNO	Nestátní neziskové organizace
OPL	Omamné a psychotropní látky
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dítěte
PČR	Policie České republiky
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
SPO	Sociálně-právní ochrana
SVP	Středisko výchovné péče
ÚMO	Úřad městského obvodu

Seznam použitých tabulek a grafů

Graf 1: klienti evidovaní kurátorem pro děti a mládež	19
Graf 2: klienti řešení kurátorem.....	20
Tabulka 1: klienti evidovaní kurátorem pro děti a mládež	19
Tabulka 2: klienti řešení kurátorem	20
Tabulka 3: kódy a kategorie DVO 1	40
Tabulka 4: kódy a kategorie DVO 2	43
Tabulka 5: kódy a kategorie DVO 3	45
Tabulka 6: kódy a kategorie DVO 4	48

Přílohy

Seznam příloh:

Příloha č. 1   Struktura otázek rozhovoru

Příloha č. 2   Přepis rozhovoru s informantem (kurátorem)

Příloha č. 1   Struktura otázek rozhovoru

- 1) Co Vás vedlo k výběru této profese?
- 2) Jaký je Váš názor na profesní požadavky potřebné pro výkon funkce kurátora?
- 3) Jaké je Vaše vzdělání vzhledem k požadavkům na pozici kurátora?
- 4) Jaké jsou podle Vás vhodné osobnostní charakteristiky pro optimální výkon kurately?
- 5) Zvyšujete si průběžně svou odbornost pro výkon této profese?
- 6) Pokud ano, je Vám to umožněno cestou zaměstnavatele, nebo pouze v rámci vlastní iniciativy a na vlastní náklady?
- 7) Na čí popud nejčastěji navazujete prvotní kontakt s klientem?
- 8) Myslíte si, že impuls pro zahájení intervence z Vaší strany probíhá obecně ve vhodný okamžik?
- 9) Jak a kde probíhá prvotní kontakt s klientem?
- 10) Jak hodnotíte materiální vybavení a zázemí pro výkon své profese?
- 11) Jak vnímáte spolupráci ze strany klienta?
- 12) Jak často máte možnost spolupracovat s klientem od prvotního kontaktu do úspěšného ukončení intervence?
- 13) Jak vnímáte vliv kvantity Vámi řešených případů na výslednou kvalitu?
- 14) Jaké jsou podle Vás v současnosti nejčastější projevy rizikového chování, se kterými se u svých klientů setkáváte?
- 15) Jaké jsou z Vašeho pohledu nejčastější příčiny rizikového chování Vašich klientů?
- 16) Jakou preventivní činnost v rámci své profese realizujete (primární, sekundární, terciární) - konkrétní formy?
- 17) S jakými institucemi v rámci Vašeho preventivního působení spolupracujete?
- 18) Jak hodnotíte spolupráci s uvedenými institucemi?
- 19) Jak vnímáte zákonné možnosti a předpisy pro svojí práci?

- 20) Jak hodnotíte možnosti a výsledky svého působení na klienty?
- 21) Musíte se v rámci svého působení držet striktně daných pravidel, nebo máte možnost vložit do práce vlastní nápady?
- 22) Máte v pozici kurátora k dispozici evidence, které soustředí informace o klientech s rizikovým jednáním a jejich statistický vývoj?
- 23) Má podle Vás současný trend rizikového jednání dětí klesající nebo stoupající tendenci?
- 24) S čím si myslíte, že tento trend souvisí?
- 25) Co je podle Vás klíčové pro úspěšné preventivní působení?
- 26) Co si myslíte, že by vzhledem k výše uvedeným tématům mohlo být systémově nastaveno jinak?

Příloha č. 2   Přepis rozhovoru s informantem (kurátorem)

KR5

- 1) Ještě před ukončením vysoké školy jsem potřebovala začít pracovat. Na ÚMO, kde pracuji dosud, sháněli pracovníci pro výplatu dávek pomoci v hmotné nouzi. Za půl roku odcházela do důchodu kurátorka pro mládež a mě tahle práce lákala. Sdělila jsem to vedení úřadu a už jsem seděla na své současné židli.
- 2) Vzdělání přímo na pozici kurátora není nikde taxativně vymezeno. Tato pozice je ale součástí orgánu sociálně-právní ochrany dětí, kde je ze zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. stanoveno, jaké je minimální nutné vzdělání (vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání sociálního, pedagogického a dalšího zaměření). Když jsem s touto profesí začínala, ještě konkrétní požadavky na pozici nebyly. V současné době každý nově nastupující úředník musí splnit kromě požadovaného vzdělání ještě zvláštní zkoušku odborné způsobilosti (skládá se ze dvou částí: 1. obecná – správní řád, obecné zřízení; 2. zvláštní – zaměřená na znalosti výkonu konkrétní pozice). V minulosti MPSV umožňovalo odpuštění této zkoušky z důvodu uznání vzdělání, aktuální stanovisko je však takové, že ačkoliv má člověk odpovídající vzdělání, musí ZOZ absolvovat. Myslím si, že je to správný postup, jelikož takový objem cíleně zaměřených informací se mu na vysoké škole nedostane. Navíc přednášející na kurzech ZOZ jsou lidé z praxe, tedy mohou teoretické informace zasadit do praktických příkladů, což je nejcennější forma informací.
- 3) Já mám vysokoškolské vzdělání Mgr., které nespĺňuje výše uvedené požadavky. V době, kdy začal platit nový zákon (108/2006 Sb.) jsem si musela udělat jakýsi překlenovací kurz, který tento nedostatek nahradil. U kolegů, kteří v té době vykonávali funkci kurátora delší dobu pak byl tento nedostatek prominut s odůvodněním jejich vysokých praktických zkušeností. V současné době již musí být splněny zákonné podmínky.
- 4) Určitě vysoká odolnost vůči stresu, být schopný rozlišit pozici pomáhajícího (zároveň vymáhajícího, sankcionujícího) od soukromého života a nebrat si útoky

od klientů osobně. Já osobně považuji za nedostatek, že na tuto profesi nejsou jedním z požadavků psychotesty, když je s výkonem spojená tak vysoká psychická náročnost.

- 5) K průběžnému vzdělávání dochází – máme povinnost ze zákona absolvovat jistý objem školení zaměřeného na získání informací z oblastí správních činností, které úředník vykonává a kterým si prohlubuje, udržuje a obnovuje kvalifikaci, kterou již má, a která slouží k výkonu sjednané práce. Podle zákona o sociálních službách směřuje k obnově, upevnění a doplnění kvalifikace sociálního pracovníka (24 hod za 1 rok). Podle standardů kvality sociálně-právní ochrany – je zaměřeno na rozšíření odborné kvalifikace v oblastech SPO (6 pracovních dnů za 1 rok). Zároveň již u nás funguje supervize. Tato probíhá v intervalu jednou za tři měsíce ze strany externího psychologa. Myslím si, že by mohla probíhat častěji a v menším počtu lidí (probíhá současně s pracovníky dalšího úřadu). V současné době se u nás takto řeší hlavně případová supervize (tu si ale dokážeme v rámci úřadu řešit sami), ale nejen já považuji za potřebné více provádět týmovou supervizi ze strany externího supervizora (toto se neděje a při větším počtu pracovníků v týmu to je znát – špatná komunikace v týmu atd.).
- 6) Co se týká soukromého školení vhodného pro tuto pozici, pak mohu říci, že možnosti vzdělávání a výcviků jsou (mediace, facilitace, krizová intervence, psychologické minimum atd.). Svůj soukromý čas jsem ochotná tomu věnovat, ale ze strany zaměstnavatele není ochota tato školení financovat pro jejich nákladnost. Vzhledem k tomu, že vnímám mimo jiné rostoucí agresivitu ze strany klientů, pak je určitě přínosem se v této problematice dále vzdělávat.
- 7) Předně je třeba říci, že v místě mé působnosti, se stávajícím množstvím práce a v početním stavu našeho úřadu téměř neexistuje depistáž. Pokud ano, pak je to spíš náhoda. Intervence probíhá většinou na podnět z vnějšího prostředí – nejvýznamnějším podněcovatelem k zahájení intervence jsou určitě školy, pak rodiny (rodiče), PČR a MP, lékaři a další.
- 8) Zřídka se k informacím o problémech u dětí dostáváme již v okamžiku, kdy bychom mohli ve spolupráci s rodinou, případně dalšími odborníky působit

více preventivně. I oznamovatelé (rodiče, školy) se pochopitelně snaží vyčerpat svoje možnosti, jak příznivě ovlivnit chování nezletilého. Pokud již oni sami mají pocit, že jejich snažení nikam nevede, nastupuje rozhodnutí obrátit se tzv. na vyšší moc. Pak již záleží na tom, zda mi zde fungujeme skutečně už jenom jako „hasiči“ nebo máme ještě možnost využít mírnějších opatření. S ohledem na fungující multidisciplinární spolupráci se snažíme v rámci setkávání zejména s metodiky prevence ve školách, aby nás o problémech dítěte informovali dříve bez toho, aniž bychom jim brali jejich kompetence v té, které věci samostatně rozhodovat. Ukazuje se totiž, že ve spolupráci se daří věci rychleji a efektivněji podchytit a eliminovat prohlubování problémů.

- 9) Po přijetí prvotní informace (telefonické, písemné, osobní) od zdroje a jejím zpracování dochází k prvnímu kontaktu. Pokud není zdrojem rodina, pak je klient (rodina) pozván na úřad nebo dochází ke vstupu do rodiny. Jindy, pokud je to potřeba, dochází nejdříve ke kontaktu se samotným dítětem, např. ve škole, následně pak s celou rodinou na úřadu. Rozhodujícím, zda dojde k prvnímu kontaktu v místě bydliště nebo kanceláři kurátora je to, co a jak se má řešit – např. zhodnocení výchovného prostředí (zanedbávání péče, nedostatečná výživa, ...), pak je vstup nejdřív do rodiny.
- 10) V tomto směru jsem přesvědčena, že je vše velmi komfortní s ohledem na to, že výkon sociálně-právní ochrany dětí je financován z dotace MPSV, tedy prostředků nezávislých na ÚSC. Po schválení dotace na začátku změny zákona o SPO a v té době ještě projektové záležitosti jsme si nakoupili veškeré vybavení. Máme výpočetní techniku, mobilní telefony, jejichž provoz je nám plně hrazen, fotoaparát, kameru, diktafony, pracovní ochranné pomůcky a další vybavení, které nám naši práci zjednodušuje. Disponujeme také odbornou literaturou, hrazené máme průběžné vzdělávání.
- 11) Vše se odvíjí od toho, kdo je zdrojem. Pokud věc oznámí a chce řešit rodina, pak je i spolupráce pozitivní, je patrná snaha ze strany rodiny problém vyřešit a osobně se angažovat. Pokud je ale první informace od zdroje mimo rodinu (např. škola), pak je přístup rodiny spíše negativní, snaží se bagatelizovat, přenášet vinu na někoho jiného (učitele atd.). V takových případech mám

zkušenost z vlastní praxe, že je lepší se setkat se všemi zúčastněnými na půdě školy a celou situaci řešit dohromady (rodiče, učitelé, ...). Z mého pohledu je to efektivnější, kurátor zde pak funguje jako mediátor a má lepší prostor najít schůdnou cestu pro obě strany.

- 12) Z mého pohledu je nezbytně nutné, aby po celou dobu intervence pracoval s rodinou jeden klíčový pracovník úřadu (kurátor) a nedocházelo k předávání jinému pracovníkovi. Je to jednak důležité z pohledu kurátora (aby byl pořád v kontextu problému – při předávání případu písemným informováním není takový vhled jako u pracovníka, který případ řeší celou dobu, ztrácí se kontinuita), tak ze strany rodiny (negativní vnímání změny klíčového pracovníka – potřebují vnímat stabilitu, která jim chybí, vědět na koho se mohou spolehnout, nesdělovat citlivé informace někomu dalšímu atd.). Toto se ale běžně děje, ať už z důvodu vysoké fluktuace pracovníků (ukončení pracovního poměru, přechod na jiné pracoviště), mateřské dovolené, dlouhodobé nemocnosti, ... a z praxe mám ověřené, že na řešení případu to má negativní vliv – např. rodiny, které iniciují intervenci ukončují spolupráci (ztrácí důvěru).
- 13) Díky změně počtu případů a počtu zaměstnanců OSPOD je evidentní, že se velmi snížilo přetížení jednotlivých klíčových pracovníků a díky tomu může být i práce s klienty intenzivnější a efektivnější.
- 14) V současné době vnímám jako nejčastější výchovné problémy ve škole (častá odpověď od rodičů – doma tyto problémy nemáme – přenášení odpovědnosti na školu) – agresivní chování ke spolužákům, nerespektování pravidel, záškoláctví. V rámci rodiny jsou to útěky z domova, toulání se. Co se týká dětské kriminality, pak jsou to drobné krádeže, násilná trestná činnost, gangy, mravnostní delikty, pohlavní styk před patnáctým rokem. Velký problém současnosti je kyberšikana a s tím související vydírání – nahé fotografie atd. Dalším z problémů u dětí jsou alkohol a drogy (zejména marihuana). Obecně se dá říci, že o čím nižší závažnost rizikového jednání se jedná, tím je rozšíření větší a naopak.
- 15) Obecně mohu říci, že naprostá většina všech příčin rizikového chování má původ v rodinném prostředí. Je důležité, jak jsou zde nastavené normy

(kriminalita v rodině atd.). Velký vliv má vrstevnická skupina, určitě i osobnostní předpoklady. Ale prvopočátek vidím vždy v rodině. Jeden z problémů současnosti je využívání elektroniky, komunikačních prostředků a sociálních sítí. Ze strany rodičů je zde často nedostatečná informovanost a určitá naivita v tom smyslu, že nepředpokládají a ani netuší, co všechno jejich děti na sociálních sítích dělají. A zároveň velká neopatrnost ze strany dětí, které v iluzorní představě, že jsou v bezpečí anonymity, jsou schopné odhalit naprosto vše ze svého soukromí.

- 16) Primární prevence v rámci pozice kurátora neexistuje. Kurátor začíná intervenovat na základě informace o vzniklém problému. Osobně mám možnost se účastnit projektů zaměřených na primární prevenci, ale jako osoba přizvaná jinými organizacemi, které se primární prevencí zabývají. Ze zákona (z. č. 359/1999 Sb.) máme povinnost vykonávat sekundární a terciární prevenci. Raději samozřejmě dělám sekundární prevenci s tím, že probíhají pravidelné vstupy do rodin, pohovory s rodinami, mimo jiné pomáhám rodinám navázat kontakt s institucemi, které dokáží specifickou problematiku rizikového chování dětí řešit specializovaně a pomáhají problémy vyřešit. Navazuji další spolupráci s těmito institucemi, ať už se jedná o státní nebo neziskové organizace. Pokud to ale nezafunguje, pak přichází na řadu další opatření, např. ústavní výchova atd.
- 17) Jsou to samozřejmě školy na všech jejich stupních (mateřské, základní a střední), PČR a MP, PMS, různé neziskové organizace.
- 18) V místě, kde já vykonávám svojí profesi, vnímám spolupráci s dalšími institucemi na velmi vysoké úrovni – již máme spolupráci z minulosti dobře provázanou. Známe schopnosti a možnosti ostatních institucí a můžeme tak klienta směřovat na konkrétní specifickou pomoc s co nejlepším výsledkem. Pracujeme interdisciplinárně, což přináší nejlepší výsledky. Důležitou roli sehrávají naše dobře navázané osobní vztahy, které často pozitivně přispívají k překlenutí případných obtíží.
- 19) Je samozřejmě dobře, že je tato problematika podložena zákonem, to legislativní zarámování je pilířem. Jsou také zákonné prostředky, které nejsou

vždy efektivní (nařizování, příkazování, vymáhání), pak nejsou příliš využívány. Pokud to jde, pak je z mého pohledu lepší rodinu vnitřně namotivovat k jednání bez výše uvedených prostředků. Z celkového pohledu si ale myslím, že zákony a předpisy, ze kterých tato práce vychází, jsou sepsány dobře, věcně a ku prospěchu věci.

- 20) Pokud se jedná o případy prvopachatelství s normálně fungující rodinou, která má vůli věc řešit, pak po naší intervenci můžu říci, že je poměrně vysoká úspěšnost. Co se týká případů závažnějšího charakteru, dlouhodobějšího rázu, s problémovou rodinou, pak musím konstatovat, že úspěšnost je takřka nulová a dochází k recidivě. Ze svého dlouhodobého působení v této profesi, kdy mám možnost pracovat již s několikátou generací problémových rodin, mohu říci, že ve většině případů dochází k přenosu rizikového jednání na další generaci. V praxi jsem mimo jiné zažila případ dvou asi dvouletých dětí odebraných z problémové rodiny, kdy po dovršení osmnáctého roku došlo k jejich navrácení do rodiny a téměř okamžitě převzali vzorec chování rodičů, jako kdyby s nimi žili celou dobu.
- 21) Určitě je možnost vlastní invence, vykonávat profesi nad rámec norem, ale záleží na každém pracovníkovi, jestli bude jednat pouze podle vymezených pravidel, nebo dokáže vyjít vstříc rodině pro lepší vyřešení problému. Ze zpětné vazby od klientů vím, že vnímají velké rozdíly mezi kurátory a jejich přístupem. S odstupem ale musím říci, že výsledný efekt (vstřícný nebo dogmatický kurátor) je stejný, protože výsledné rozhodnutí nad řešením je na klientovi. Rozdíl je v tom, že ten vstřícný a ochotný se pak cítí víc vyčerpaný. Jediné, co to kompenzuje je osobní přístup klientů, kteří i přes případný represivní postup kurátora s ním jednají jako s člověkem, ne úředníkem a vnímají ho jako pomáhajícího.
- 22) Takové evidence vede MPSV, které je každoročně zpracovává z našich statistických výkazů a zveřejňuje na webových stránkách. My pracujeme s programem, do kterého zadáváme veškeré klienty, a i tam jsou potom tyto rodiny dohledatelné, nicméně jedná se o lokální program. Ačkoliv v minulosti jsme poskytovali informace v rámci analýzy vhodnosti zavedení systému včasné

intervence, tento nebyl v rámci našeho regionu spuštěn. Na několika místech republiky byl pilotován a následně i uveden do běžné praxe. Celorepublikově však prozatím zaveden nebyl, jelikož je do jeho spuštění zapojeno více ministerstev, a tudíž prozatím nedošlo ke konsenzu ohledně jeho celoplošnému zavedení.

- 23) Podle statistických výkazů jednoznačně nárůst trestné činnosti u dětí klesá. Nicméně problémy spočívají v jiném rizikovém chování, a to nenarůstá, co do počtu, ale co do náročnosti řešení. Jakkoliv by se tedy mohlo zdát, že práce nám ubývá, opak je pravdou, a to také hodně kvůli narůstající povinné administrativě.
- 24) Třeba v našem kraji obecně klesá kriminalita, jak ukazují statistiky PČR, ke kterým mám možnost se dostat na různých pracovních setkáních. Ve vztahu k dětem určitým ukazatelem nepochybně může být i populační křivka, takže tohle se bude jistě měnit v souvislosti s nárůstem nebo klesáním porodnosti.
- 25) Klíčová je za mě určitě i osoba intervenanta, tedy osoba, která práci s rodinou provádí. Ačkoliv ministerstvo prosadilo určité metodiky, z nichž vyplývají způsoby a postupy při práci s rizikovými dětmi, osoba klíčového pracovníka prostě sehrává zásadní roli. Ačkoliv by zákonodárci rádi tuto práci možná nějak paušalizovali a vpravili do metodik, ani ty nejsou samo spásné. Vždy je to o nějaké osobní interakci mezi klíčovým pracovníkem a rodinou, potažmo samotným nezletilým. Někteří kurátorovi se daří s rodinou pracovat snáze a jinému naopak velmi obtížně. Obecně je samozřejmě vždy lepší, když intervence je na počátku problémů.
- 26) Vždycky je co zlepšovat a na každém, byť funkčním systému, lze hledat nedostatky. Většinou přicházíme s nápady na jejich řešení, když nastanou konkrétní potíže. Obecně však lze říci, že tato práce je především o investici lidského faktoru. Možná již v samém začátku přijímacího řízení eliminovat rizika, napadá mě například absolvování psychotestů. Je nepochybné, že se jedná o velmi vyčerpávající práci, na kterou je potřeba mít i osobnostní předpoklady, a ty personalista při jednorázovém pohovoru nemůže odhalit ani předvídat.